

از دل از کف
و دست چرخه

نمونه خط نستعلیق

نگہ دہپ نگہ خیمات بستی ملخص موت یوگنہ کی

عزت و توله قایق

[illegible]

ئەدەبىيەت خىزمەت بىشى مەخمۇت يۈكەنەكى

ئەدەبىيەت خىزمەت بىشى

نەشرگە تەييارلىغۇچى: خەمىت تومۇر
تۇرسۇن ئايۇپ
مەسئۇل مۇھەررىر: نۇرمۇھەممەت دولەتى

مىللەتلەر نەشرىياتى

سورة الفاتحة

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله رب العالمين
الملك القدوس
السلام
المؤمن
المنان
الغفار
الذو الجلال والإكرام
المستجاب
الغني
المتكبر
العلي

أ 2 1 3

الجليل
الغفار
الذو الجلال والإكرام
المستجاب
الغني
المتكبر
العلي
الجليل
الغفار
الذو الجلال والإكرام
المستجاب
الغني
المتكبر
العلي

أ 3 1 5

آدېپ آخمد اعلى يوق اولدېمىڭ شېكى
 كىتابى نېنىك آتې . اسىردى ھېيت
 حەقايىق عىبارەتتە بىن اوش اولد
 تايىپ ايرىد كاشىرى ئىل سىلە
 آتېش آدېپ رىئى ئىل سىلە
 اكىرىلسا كاشىرى ئىل سىلە
 يولوز اولد آدېپ نېنىك نېكىم آتېش
 كىشى ئىل سىلە يولوز ئىل سىلە
 يولوز مەن دىيىمىڭ ، اولدى يىل سىلە
 كۆپ ايل سىلە كوراز يىل سىلە
 يىل سىلە ئىل سىلە اولد اولد

قەشەگە تەييارلىغۇچىدىن

ھازىرغىچە مەلۇم بولغان قەدىمقى ئۇيغۇر تىلىدىكى يازما يادىكار-
 لىقلارنىڭ مۇھىم بىرى ئەدەبى ئەخمەت تەرىپىدىن يېزىلغان زور
 ھەجىملىك شېئىرىي ئەسەر «ئەتەبە تۈلە قاينىق» (ھەقىقەت ئىشىكى)
 بولۇپ ھىساپلىنىدۇ.

ئەسەرنىڭ يېزىلغان ۋاقتى ئېنىق ئەمەس، بىراق ئۇنىڭ مەزمۇنى
 ۋە تىل خۇسۇسىيىتىگە ئاساسەن، ئۇنى 12- ئەسىرنىڭ ئاخىرى،
 13- ئەسىرنىڭ باشلىرىدا، يەنى قاراخانىلار دەۋرىنىڭ ئاخىرقى
 مەزگىللىرىدە يېزىلغان دەپ پەرەز قىلىشقا بولىدۇ.

ئەسەر 14 باپ، 484 مىسرادىن تەركىپ تاپقان. ئۇنىڭغا كېيىن
 باشقىلار تەرىپىدىن ئىلاۋە قىلىنغان 3 پارچە شېئىرنى قوشقاندا، ھەممىسى
 بولۇپ 512 مىسرا بولىدۇ. ئەسەر ئارۇز ۋەزنىنىڭ مۇتەقارپ بەھرىدە
 يۈكسەك ماھارەت بىلەن يېزىلغان.

ئەسەرنىڭ ئاپتورى ئەسەرنىڭ ئاخىرىدا ئۆزىنى «ئەدەبى ئەخمەت»
 دىگەن نام بىلەن ئاتايدۇ. ئەسەرگە ئىلاۋە قىلىنغان پارچىلاردا ئاپتور

«ئەدپ» نامى بىلەن ئاتالغاندىن باشقا، بىر پارچىدا ئەدىپنىڭ يۇرتى «يۈكەنەك» ئىكەنلىكى، ئاتىسىنىڭ ئىسمى «مەخمۇت يۈكەنەكى» ئىكەنلىكى ئېيتىلىدۇ، شۇنىڭ ئۈچۈن ئاپتورنىڭ تولۇق نامىنى «ئەدپ ئەخمەت بىننى مەخمۇت يۈكەنەكى» دەپ ئاتاشقا بولىدۇ.

«ئەتەبەتۇلەقايىق» دىداكتىك داستان بولۇپ، ئاپتور ئۆزىنىڭ ئەخلاقى، پەلەپسۇ قاراشلىرىنى ئوبرازلىق شەپقىي تىل بىلەن بايان قىلىدۇ. ئاپتور ئىلىم-مەرىپەتكە، بىلىم ئېلىش ئۈچۈن تىرىشقان كىشىلەرگە، مەرتلىك، ئادىللىق، كەمتەرلىك قاتارلىق ئىنسانى خىسلەتلەرگە قىزغىن مەدھىيە ئوقۇيدۇ؛ بىلىمسىزلىك، جاھىللىق، خەسسىلىك، ئاچكوزلۇك، تەكەببۇرلۇق قاتارلىق ئىللەتلەرنى قاتتىق ئەيىپلەيدۇ ۋە مەسخىرە قىلىدۇ. ئاپتورنىڭ بۇ خىل قاراشلىرى ئۆز دەۋرى ئۈچۈن ئېيتقاندا زور ئىلغارلىققا ئىگە. لېكىن دەۋر چەكلىمىسى تۈپەيلىدىن، ئاپتور بىرمۇنچە پاسسىپ قاراشلارنىمۇ ئوتتۇرىغا قويغان. بىز بۇ ئەسەرنىڭ مۇنداق پاسسىپ تەرەپلىرىگە تەنقىدىي مۇئامىلىدە بولۇشىمىز كېرەك، ئەلۋەتتە..

بۇ ئەسەر ئۇيغۇر ئەدىبىياتى تارىخىدا مۇھىم ئورۇننى ئىگەللەش بىلەن بىر ۋاقىتتا، ئۇيغۇر تىلى تارىخىنى تەتقىق قىلىشتىمۇ ناھايىتى مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە. بۈيۈك ئەمىر ئارسلان خوجا تارقان تەرىپىدىن يېزىلىپ ئەسەرنىڭ ئاخىرىغا ئىلاۋە قىلىنغان بىر شېئىردا ئەسەر «قەشقەر تىلى» بىلەن يېزىلغان دەپ ئېنىق ئەسكەرتىلگەن. بۇ يەردە

تىلغا ئېلىنغان قەشقەر تىلى بىلەن مەخمۇت قەشقىرى «دىۋانۇ لۇغەتت تۈرك» تە تىلغا ئالغان «خاقانى تۈرك تىلى» ئەمىلىيەتتە بىر تىل بولۇپ، ھەر ئىككىسى قەدىمقى ئۇيغۇر تىلىنى كۆرسىتىدۇ. ئەسەردە قەدىمقى ئۇيغۇر تىلى ئامىللىرى بىلەن چاغاتاي تىلى (14- ئەسىردىن 20- ئەسىرنىڭ باشلىرىغىچە قوللىنىلغان ئۇيغۇر يېزىق تىلى) ئامىللىرىنىڭ ئارىلاش قوللىنىلغانلىغىنى، يەنى ئەسەر تىلىنىڭ قەدىمقى ئۇيغۇر تىلىدىن چاغاتاي تىلىغا كۆچۈۋاتقان ئۆتكۈنچى تىلنى ئەكس ئەتتۈرگەنلىكىنى كۆرسىتىمىز. بۇ ھال ئۇيغۇر يېزىق تىلىنىڭ تارىخىنى ئايدىڭلاشتۇرۇشتا، ئۇيغۇر تىلىنىڭ تۈركى تىللار ئىچىدىكى تارىخىي ئورنىنى ئايدىڭلاشتۇرۇشتا بىزنى ئىنتايىن قىممەتلىك ماتېرىيال بىلەن تەمىنلەيدۇ.

ھازىر بۇ ئەسەرنىڭ 3 خىل قوليازما نۇسخىسى بار: بىرى، قەدىمقى ئۇيغۇر يېزىقىدا كۆچۈرۈلگەن نۇسخىسى (A نۇسخا) بولۇپ، 1444- يىلى زەينۇل ئابىدىن، سۇلتان بەخت، ھۈسەيىن قاتارلىقلار تەرىپىدىن سەمەرقەندتە كۆچۈرۈلگەن، ھازىر بۇ نۇسخا ئىستانبۇلدىكى ئاياسوفيا (Ayasofya) كۈتۈپخانىسىدا ساقلىنىماقتا؛ ئىككىنچىسى، قەدىمقى ئۇيغۇر يېزىقى بىلەن ئەرەپ يېزىقىدا قۇرمۇ-قۇر پاراللېل قىلىپ كۆچۈرۈلگەن نۇسخىسى (B نۇسخا) بولۇپ، 1480- يىلى ئابدۇلرازاق قاتارلىقلار تەرىپىدىن ئىستانبۇلدا كۆچۈرۈلگەن، بۇ نۇسخىمۇ ئىستانبۇلدىكى ئاياسوفيا كۈتۈپخانىسىدا ساقلىنىماقتا؛ ئۈچىنچى-

چىسى، يالغۇز ئەرەپ يېزىغىدا كۆچۈرۈلگەن نۇسخىسى (C نۇسخا) بولۇپ، بۇمۇ ئىستامبۇلدا كۆچۈرۈلگەن، بۇ نۇسخىنىڭ كۆچۈرۈلگەن ۋاقتى ۋە كۆچۈرگۈچىسى ئېنىق ئەمەس. بۇ نۇسخا ھازىر ئىستامبۇلدىكى توپكاپى - سارايسى (Topkapi-sarayı) كۈتۈپخانىسىدا ساقلانماقتا.

بۇ ئەسەر بەزىدە «ھىبەتۇلھەقايق» (ھەقىقەتلەر سوغىسى) دىگەن نام بىلەنمۇ تىلغا ئېلىنىدۇ، بۇ نام ئەسەرنىڭ C، B نۇسخىلىرىغا بېرىلگەن نامدىن كېلىپ چىققان. ئەسەرنىڭ A نۇسخىسى نۇسخىلارنىڭ ھەممىسىدىن كونا ھەم تولۇق بولۇپ، شۇ نۇسخىدا ئەسەرنىڭ نامى «ئەتە-بەتۇلھەقايق» دىيىلگەنلىكى ھەم بۇ نام ئەسەرنىڭ مەزمۇنىغا تېخىمۇ ئۇيغۇن كېلىدىغانلىقى ئۈچۈن، ھازىر ئەسەر ئومۇمەن شۇ نام بىلەن ئاتالماقتا.

بىز كەڭ ئىجتىمائىي پەن خادىملىرىنىڭ، بولۇپمۇ، تىل، ئەدەبىيات ۋە تارىخ تەتقىقاتچىلىرىنىڭ تەتقىق قىلىشى ۋە پايدىلىنىشى ئۈچۈن، بۇ ئەسەرنى تۈركىيە تۈركولوگى رېشىد رەخمەتى ئاراتنىڭ تەييارلىشى بىلەن تۈركىيە ئاتەش نەشرىياتى تەرىپىدىن 1951 - يىلى ئىستامبۇلدا نەشر قىلىنغان نەشرىدىكى قولىيازما نۇسخىلىرىغا ئاساسەن ۋە رېشىد رەخمەتى ئاراتنىڭ 3 خىل نۇسخىنى سېلىشتۇرۇپ توغرىلاش ئاساسىدا بېكىتكەن تېكىستى ۋە تۈركچە رەخمەتىدىن پايدىلىنىپ كونا ئۇيغۇر يېزىغىدا تىرانسكرىپسىيەلەشتۈرۈپ ھازىرقى

زامان ئۇيغۇر تىلىغا تەرجىمە قىلىپ چىقتۇق. سەۋىيىمىز چەكلىك بولغانلىقتىن كەمچىللىك، خاتالىقلارنىڭ بولۇشى تەبىئىي. بۇ جەھەتتە بېرىلگەن تەنقىتلەرنى سەمىمىي قارشى ئالىمىز.

خەمەت تومۇر، تۇرسۇن ئايۇپ

تېكىست

A

بىسىمىلاھىررەھمانىررەھىم

I

ئاللانىڭ مەدھىيىسى ھەققىدە*

1. ئىلاھى ئوكۇش ھەمد ئايۇرمەن ساڭا

سەنىڭ رەھمەتىڭدىن ئۇمارمەن ئوڭا

2. سەنامۇ ئايۇغاي سەزا بۇ تىلىم

ئۇنارچا ئايىن يارى بەر ماڭا

3. سەنىڭ بارلىقىڭغا تانۇقلۇق بەررۇر

جەماد جانۋار ئوچقان يۇگۇرگەن نەڭە

* ماۋزۇلارنىڭ مۇتلەق كۆپچىلىكى قوليازما نۇسخىلىرىدا ئەرەبچە

بېرىلگەن.

تەرجىمە

A

بىسىمىلاھىررەھمانىررەھىم

I

ئاللانىڭ مەدھىيىسى ھەققىدە

1. خۇدا ساڭا كۆپلەپ مەدھىيە ئوقۇيمەن،

(دائىم) سېنىڭ رەھمىتىڭدىن ياخشىلىق كۈتىمەن.

2. (سېنى) لايىغىڭدا مەدھىيىلەشكە مېنىڭ بۇ تىلىم يارارمۇ،

ئىقتىدارىمنىڭ بارىچە سۆزلەي، ماڭا يارى بەر.

3. جانلىق، جانسىز، ئۇچقان، يۇگۇرگەن (ھەممە) نەرسىلەر،

سېنىڭ بارلىقىڭغا گۇۋالىق بېرىدۇ.

4. سەنىڭ بىرلىكىڭگە دەلىل ئارقاغان
بۇلۇر بىرنەڭ ئىچرە دەلىللەر مېڭە

5. يوق ئەردىم ياراتتىڭ يانا يوق قىلىپ
ئىككىنچى بار قىلۇرسەن مۇقىمەن مۇڭا

6. ئايا شەك يولىدا يىلىڭلى ئودۇن
كەل ئوتتىن ئوزۇڭ يۇل ئولۇمدىن ئوڭە

7. ياراتتى ئول ئۇغان تۇنۇڭ كۈندۈزۈڭ
ئۇدۇپ بىرى بىركە يورىر ئوڭ سوڭا

8. تۈنەتۈر تۇنۇڭنى كۈنۈڭ كىتەرىپ
تۇنۇڭ كىتەرىپ باز يارۇتۇر تاڭا

9. ئولۇڭدىن تىرىگ ھەم تىرىڭدىن ئولۇڭ
چىقارۇر كورۇر سەن مۇنى كەد تاڭا

10. بۇ قۇدرەت ئىدىسى ئولۇڭ بىر بەيات
ئولۇڭلەرنى تىرگۈزمەك ئاسان تاڭا

4. سېنىڭ بىرلىكىڭگە دەلىل ئىزدىگەنلەر،
بىر ئىشتىن مىڭلارچە دەلىلگە ئىگە بولىدۇ.

5. يوق ئىدىم، ياراتتىڭ، يەنە يوق قىلىپ،
ئىككىنچىلەپ بار قىلسەن، مەن بۇنىڭغا ئىقرارمەن.

6. ئەي، شەك يولىدا يۈرگەنلەر، ئويغىنىڭلار،
كېلىڭلار، ئولۇشتىن بۇرۇن ئۈزەڭلارنى ئوتتىن قۇتقۇزۇڭلار.

7. قادىر (ئاللا) تۇننى ۋە كۈندۈزنى ياراتتى،
(ئۇلار) بىر بىرىگە ماسلىشىپ ئالدىن-كېيىن ماڭىدۇ.

8. (ئۇ) كۈننى كەتكۈزۈپ تۇننى كەلتۈرىدۇ،
تۇننى ھەم كەتكۈزۈپ قايتىدىن تاڭنى يارىتىدۇ.

9. (ئۇ) ئولۇڭنى تىرىلدۈرىدۇ ھەم تىرىڭنى ئولتۇرىدۇ،
كورسەن، بۇنى ياخشى بىل.

10. بۇ قۇدرەتنىڭ ئىگىسى بىر تەڭرىدۇر،
ئولۇڭلەرنى تىرىلدۈرۈش—ئۇنىڭغا ئاساندۇر.

II

پەيغەمبەر مەدھىيىسى ھەققىدە

11. ئەشت ئەمدى قاچ سوز ھەبب فەزلىدىن

ئوقۇش ھۇش يىتىتىپ سوزۇمنى ئاڭا

12. ئول ئول خەلق تالۇسى كىشى قۇتلۇغى

تورۇتمىشتە يوق بىل ئاڭا تۇش تەڭ

13. رەسۇللەر ئورۇڭ يۇز بۇ ئول يۈزكە كوز

يا ئولار قىزىل ئەڭ بۇ ئەڭكە مەڭ

14. ئانىڭ ئوگدىسىدىن تاتىر بۇ تىلىم

ئانىڭ مەدھى بولسا شەكەر شەھد ئاڭا

15. بۇ كۈن تەگسۇ مەندىن دۇرۇد ئول يارىن

ئەلىگ تۇتتاچىمقا ئەگىرسە مۇڭا

III

توت سەھابە مەدھىيىسى ھەققىدە

16. يىمە تورت ئىشىگە ئىدۇرمەن سەلام

ئولاردىن ئۇسانماق قاچان ئول ماڭا

II

پەيغەمبەر مەدھىيىسى ھەققىدە

11. ئەمدى پەيغەمبەر پەزلىدىن بىرئاز سوز ئىشتىڭلار،

سوزۇمنى ئەقىل-ھۇشۇڭلار بىلەن ئاڭلاڭلار.

12. ئۇ خەلق سەردارى، ئىنسانلارنىڭ قۇتلۇغىدۇر،

(شۇنى) بىلىڭكى، يارىتىلغانلارنىڭ (ئىچىدە) ئۇنىڭ تەڭ-

تۇشى يوقتۇر.

13. رەسۇللار ئاق يۈز (كېلىدۇ)، ئۇ بولسا بۇ يۈزنىڭ كوزىدۇر،

ياكى ئۇلار قىزىل مەڭزىلىكتۇر، ئۇ بولسا شۇ مەڭزىدىكى

مەڭدۇر.

14. (مەن) ئۇنى مەدھىيىلىسەم تىلىم تاتلىق بولىدۇ،

(چۈنكى) ئۇنىڭ مەدھىيىسى مەن ئۈچۈن شەھدۇ - شېكەردۇر.

15. ئەتە مۇڭغا چومۇلسەم، قولۇمدىن تۇتقۇچى بولىدىغان،

ئۇ (رەسۇلغا) بۈگۈن مەندىن سالات ۋە سالام تەگسۇن.

III

توت سەھابە مەدھىيىسى ھەققىدە

16. يەنە چارىيالارغا سالام يوللايمەن،

مەن ئۇلاردىن ھېچقاچان تانمايمەن.

17. ئەتىق بىرلە فارۇق ئۇچۇنچ زىننۇرەين

ئەلى تورتىلەنچى ئول ئەرسىگ توڭا

18. كىم ئەرسە بۇ تورت ئىشكە بەد ئىتقاد

تۇتار ئەرسە مىڭ لەئىن ئىدۇرمەن ئاڭا

19. ئىلاھى كەچۇرگەن ئىدىمەن كەچۇر

نەچە مە خەتالىغ قۇل ئەرسەم ساڭا

20. ماڭا بولسا فەزلىڭ قۇتۇلدى ئوزۇم

ئەگەر بولسا ئەدلىڭ قاتغىلىق ماڭا

IV

بۇيۇك ئەمىر مۇھەممەد داد ئىسپەھسالار بەگ

مەدھىيىسى ھەققىدە

21. ئايا تىل تورۇت مەدھ ئوتۇنگىل قانى

مەن ئارتۇت قىلايىن شاھىمقا ئانى

22. شاھىم مەدھى بىرلە بەزەينى كىتاپ

ئوقىغلى كىشىنىڭ سەۋىنىسۇن جانى

17. بىرى ئەتىق^①، (بىرى) فارۇق^②، ئۇچىنچىسى زىن -

نۇرەيندۇر^③،

توتىنچىسى ئەلى - قەھرىمان يىگىتتۇر.

18. كىمكى بۇ توت يارەنىگە بەد ئىتقاتلىق قىلسا،

مەن ئۇنىڭغا مىڭ لەنەت ئوقۇيمەن.

19. ئىلاھى، كەچۇرگۈچى رەببىمەن؛ مەن سېنىڭ ئالدىڭدا

قانچىلىك گۇناكار قۇل بولساممۇ، مېنى كەچۇرگىن.

20. ھىممىتىڭگە ئېرىشسەم قۇتۇلىمەن،

ئەگەر ئادالىتىڭنى قوللانساڭ، بۇ، مەن ئۇچۇن پالاكەت

بولىدۇ.

IV

بۇيۇك ئەمىر مۇھەممەد داد ئىسپەھسالار بەگ مەدھىيىسى

21. ئەي، تىل، مەدھىيىلەر ياراتقىن ۋە سۇنغىن، قېنى،

مەن ئۇنى شاھىمغا سوغا قىلاي.

22. (مەن) شاھىم مەدھىيىسى بىلەن كىتاپنى بەزەي،

ئوقۇغان كىشىنىڭ جېنى سويۇنسۇن.

① ئەتىق - ئابابەكرى.

② فارۇق - ئومەر.

③ زىن - نۇرەين - ئوسمان.

30. ئايا شاھىم ئەردەملەرنى ساناغان
سانارمۇ ئەدىز قۇم ئۇشاق تاش سانى

31. سىياسەت رىياسەت قىياسەت كەرەم
زىيادەت ئۇلا ئەدىل ئەشت ئۇق مۇنى

32. يەمە مەجد مۇرۇۋۇت فۇتۇۋۇت ئۇغان
ئاتا قىلدى شاھىمقا بۇ جۈملەنى

33. ئوكۇش ئاز دەپ ئايماز پەزىلەت تەڭىز
بۇلىت ھەدىيە قىلسا ئۇشاق قەترەنى

34. تەڭىزدىن كەرمىرەك شاھىم مىڭ قاتا
قابۇل قىلسا تاڭ يوق بۇ ئاز ھەدىيەنى

V كىتاپنىڭ يېزىلىشى ھەققىدە

35. داد ئىسپەھسالار بەگ ئۈچۈن بۈكتاپ
چىقاردىم ئارزۇندا ئاتى قالسۇ دەپ

36. كىتابىمنى كۆرگەن ئەشتىگەن كىشى
شاھىمنى دۇئا بىرلە ياد قىلسۇ دەپ

30. ئەي شاھىمنىڭ ياخشىلىقلىرىنى ساناغان (كىشى)،
چولدىكى قۇم ۋە شېغىلىنىڭ سانى (ئۇنىڭغا) تەڭ كېلەلمەيدىكەن.

31. سىياسەت، رىياسەت، قىياسەت ۋە كەڭ قوساقلىق،
(بۇلارغا) ئادالەتنى قوش؛ بۇلارنى ئاڭلا ۋە چۈشەن.

32. يەنە، شەرەپ، ئىنسانىيەتچىلىك ۋە مەرتلىك — ھەممىسىنى
قادىر (ئاللا) شاھىمغا ئاتا قىلدى.

33. بۇلۇت ئۇشاق قەترىنى ھەدىيە قىلسا،
دېڭىز (ئۇنى) ئاز — كۆپ دىمەي قوبۇل قىلىدۇ.

34. شاھىمنىڭ كۆكى — قارنى دېڭىزدىن مىڭ ھەسسە كەڭدۇر،
بۇ ئەرزىمەس ھەدىيىنى قوبۇل قىلسا، ئەجەپ ئەمەستۇر.

V كىتاپنىڭ يېزىلىشى ھەققىدە

35. بۇ كىتاپنى داد ئىسپەھسالار بەگ ئۈچۈن يازدىم،
ئۇنىڭ نامى دۇنيادا قالسۇن دەپ.

36. كىتاپىمنى كۆرگەن ۋە ئاڭلىغان كىشى،
شاھىمنى دۇئا بىلەن ياد ئەتسۇن دەپ.

37. ئانىڭ ۋۇددى بىرلە كوڭۇللەر تولۇپ
ئانىڭ يادى بىرلە ئازۇن تولىۇ دەپ

38. كىدىنكى كەلىگى كىشىلەر ئارا

ئانىڭ زىكرى تاڭسۇق ئەدىز بولىۇ دەپ

39. بەزەدىم كىتاپنى نەۋادىر سوزۇن

باقىغى ئوقىغى ئاسىغ ئالىۇ دەپ

40. بولەك ئىدىم ئانى شاھىمقا مەن ئوك

هەۋادارلىقىمنى تۈكەل بىلىۇ دەپ

VI

بىلىمنىڭ پايدىسى ۋە بىلىمسىزلىكنىڭ زىيىنى ھەققىدە

41. بىلىگىدىن ئۇرۇرمەن سوزۇمكە ئۇلا

بىلىگىگە يا دوست ئوزۇڭنى ئۇلا

بىلىگ بىرلە بۇلتۇر سەئادەت يولى

بىلىگ بىل سەئادەت يولىنى بۇلا

42. بەھالىغ دىنار ئول بىلىگىگە كىشى

بۇ جاھىل بىلىگىز باھاسىز بىشى

بىلىگىگە بىلىگىز قاچان تەڭ بولۇر

بىلىگىگە تىشى ئەر جاھىل ئەر تىشى

37. كوڭۇللەر ئۇنىڭ مۇھەببىتى بىلەن تولۇپ،
جاھان ئۇنىڭ يادى بىلەن تولىۇن دەپ.

38. كېيىن دۇنياغا كەلگەن كىشىلەر ئارىسىدا،

ئۇنىڭ خاتىرىسى مىسلىسىز يۈكسەك بولىۇن دەپ.

39. بۇ كىتاپنى ئەڭ ئېسىل سوزلەر بىلەن بىزىدىم،

(ئۇنى) كورگەن، ئوقۇغانلار بەھىر ئالىۇن دەپ.

40. مەن بۇ كىتاپنى شاھىمغا سوغا قىلىپ ئەۋەتتىم،

ھاۋادارلىقىمنى تۈگەل بىلىۇن دەپ.

VI

بىلىمنىڭ پايدىسى ۋە بىلىمسىزلىكنىڭ زىيىنى ھەققىدە

41. سوزۇمكە بىلىمدىن ئاساس سالىمەن،

ئەي دوستۇم، بىلىملىككە ئوزۇڭنى باغلا.

سائادەت يولى بىلىم بىلەن ئېچىلىدۇ،

بىلىم ئال، سائادەت يولىنى ئاچ.

42. بىلىملىك كىشى قىممەتلىك دىناردۇر،

بىلىمسىز نادانلار قىممەتسىز ياماقىتۇر.

بىلىملىك بىلەن بىلىمسىز ھېچقاچان تەڭ بولالمايدۇ،

بىلىملىك ئايال گويا ئەر، نادان ئەر گويا ئايالدىۇر.

43. سۇڭەككە بىلىگ تەگ ئەرمەنكە بىلىگ
ئەرمەن كۆركى ئەقىل ئول سۇڭەكنىڭ بىلىگ
بىلىگىز بىلىگىز سۇڭەك تەگ ھالى
بىلىگىز سۇڭەككە سۇنۇلماز ئەلىگ
44. بىلىگ بىلدى بولدى ئەرمەن بەلگۈلۈگ
بىلىگىز تىرىگە يىتۈك كورگۈلۈگ
بىلىگىگە ئەر ئولدى ئاتى ئولمەدى
بىلىگىز تىرىگ ئەركەن ئاتى ئولۈگ
45. بىلىگىگە بىرىگە بىلىگىز مىڭىن
تەڭەگلى تەڭەدى بىلىگىنىڭ تەڭىن
باقا كورگىل ئەمدى ئۇقا سىنايۇ
نە نەك بار بىلىگ تەگ ئاسىغلىغ ئوڭىن

46. بىلىگ بىرلە ئالىم يوقار يوقلادى
بىلىگىزلىك ئەرنى چۆكەردى قودى
بىلىگ يىند ئۇسانما بىل ئول ھەق رەسۇل
بىلىگ چىندە ئەرسە سىز ئارقاڭ دەدى

47. بىلىگىگە بىلىگىنى ئەدەرگەن بۇلۇر
بىلىگ تاتىغن ئاي دوست بىلىگىگە بۇلۇر
بىلىگ بىلدۇرۇر بىل بىلىگ قەدرىنى
بىلىگىنى بىلىگىز ئوتۇن نە قىلۇر

43. ئادەمدە بىلىم بولۇشى سۇڭەكتە ئىلىك بولغانغا ئوخشايدۇ،
ئادەمنىڭ زىننىتى ئەقىل بولسا، سۇڭەكنىڭ ئىلىكتۇر.
بىلىمىز (كىشى) ئىلىكىز سۇڭەكتەك كاۋاك بولىدۇ،
(ھالبۇكى) ئىلىكىز سۇڭەككە ھىچكىم قول ئۇزاتمايدۇ.

44. ئادەم بىلىمى بىلەن تونۇلىدۇ،
بىلىمىزىلەر تىرىك تۇرۇپ كوزگە كورۇنمەيدۇ،
بىلىملىكلەر ئولسىمۇ، نامى تىرىك بولىدۇ،
بىلىمىزىلەر تىرىك بولسىمۇ نامى ئولۇك بولىدۇ.

45. بىر بىلىملىك مىڭ بىلىمىزگە تەك كېلەلەيدۇ،
تەڭلەشتۈرگەندە بىلىمنىڭ سالىمى ئايان بولىدۇ.
ئەمدى ئەقلىڭ بىلەن بايقاپ كورگىن،
بىلىمدىن پايدىلىق يەنە قانداق ئەرسە بار.

46. ئالىملار بىلىم بىلەن يۇقۇرى كوتىرىلدى،
بىلىمىزلىك ئەرنى يەرگە چۆكۈردى.
بىلىمنى زېرىكمەي ئىزدە، شۇنى بىلىگىنىكى،
ھەق رەسۇل: "بىلىم جۇڭگودا بولسىمۇ ئىزدەڭلار" دىگەن.

47. بىلىمنى دائىم بىلىملىكلەر ئىزدەيدۇ،
بىلىم تەمىنى ئەي دوست، بىلىملىك بىلىدۇ.
بىلىگىكى، بىلىم قەدرىنى بىلىم بىلدۈرىدۇ،
بىلىمىز ئەخمەق بىلىمنى نىمە قىلىدۇ؟

تىلنى تىزگىنلەش ھەققىدە

۵۳. ئەشتىكىل بىلىگىلىك نەگۈ دەپ ئايۇر

ئەدەبلەر باشى تىل كودەزمەك دەيۇر
تىلىك بەكتە تۇتغىل تىشك سىنماسۇن
قالى چىقسا بەكتىن تىشىگىنى سىيۇر

۵۴. سانپ سوزلەگەن ئەر سوزى سوز ساغى

ئوكۇش ياڭشاغان تىل ئۇنۇلماز ياغى
سوزۇڭ باشلاغ ئىدىما يىغا تۇت تىلىك
يەتەر باشقا بىر كۈن بۇ تىل بوشلاغى

۵۵. خىرەدلىغۇمۇ بولۇر تىلى بوش كىشى

تەلىم باشنى يەدى بۇ سوز تىل بوشى
ئوچۇكتۇرمە ئەرنى تىلىن بىل بۇ تىل
باشقتۇرسا بۇتمەز بۇتەر ئوق باشى

۵۶. سەفە ئەر تىلى ئوز باشى دۇشمەنى

تىلىندىن توكۇلدى تەلىم ئەر قانى
ئوكۇش سوزلەگەندە ئوكۇنگەن تەلىم
تىلىن بىكلەگەندە ئوكۇنمىش قانى

تىلنى تىزگىنلەش ھەققىدە

۵۳. بىلىملىكلەرنىڭ سوزىگە قۇلاق سالغىن،

(ئۇلار) ئەڭ بىرىنچى پەزىلەت تىلنى تىزگىنلەش دەيدۇ.
تىلىگىنى قاماقتا تۇتقىن، چىشىك سۇنمىسۇن،
ئەگەر (ئۇ) قاماقتىن چىقىپ كەتسە، چىشىگىنى چاقىدۇ.

۵۴. ئويلاپ سوزلىگەن كىشىنىڭ سوزى سوز جەۋھىرىدۇر،
كوپ مەمەدانلىق قىلغان تىل قارشى تۇرغىلى بولمايدىغان
دۇشمەندۇر.

ئاغزىڭغا كەلگىنىنى سوزلەۋەرمە، تىلىگىنى يىغىپ تۇت،
ئېغىز بوشلۇغى ئاخىر بېشىڭغا چىقىدۇ.

۵۵. ئاغزى بوش كىشىنى ئەقىللىق دىگىلى بولمايدۇ،

ئېغىز بوشلۇغى نۇرغۇن باشنى يىدى.
كىشىنى تىل بىلەن ئازاپلىما، شۇنى بىلىگىنىكى،
ئوق يارىسى ساقىيىدۇ، (لېكىن) تىل يارىسى ساقايمايدۇ.

۵۶. تەنتەكنىڭ تىلى ئوز بېشىغا دۇشمەندۇر،

ئوز تىلى سەۋىۋىدىن نۇرغۇن كىشىلەرنىڭ قېنى توكۇلىدۇ.
كوپ سوزلىگەنلەردىن ئوكۇنگەنلەر كوپ،
تىلنى تىزگىنلىگەنلەردىن ئوكۇنگىنى قېنى؟

57. نە كىم كەلسە ئەر كە تىلىندىن كەلۈر
تىلىندىن كىم ئەدگۈ كىم ئىسىز بولۇر
ئەشت بۇت بۇ سوز كە قامۇغ تاڭدا تەن
تۇرۇپ تىلكە يۈكۈنۈپ تەزەردۇ قىلۇر

58. ئىكى نەك بىرىكسە بىر ئەردە قالى
بۈكەندى ئول ئەر كە مۇرۇۋۇت يولى
بىر ئول ياڭشار ئەرسە كېرەكسىز سوزۇگ
ئىككىنچى يالغان ئەرسە ئول ئەرنىڭ تىلى

59. تىلى يالغان ئەردىن يىراق تۇر تەزە
كەچۈرسەن مە ئۇمرۇڭ كۈنلىك ئوزە
ئاغىز تىل بەزەكى كۈنى سوز تۇرۇر
كۈنى سوزلە سوزنى تىلگىنى بەزە

60. كۈدەزگىل تىلگىنى كەل ئاز قىل سوزۇڭ
كۈدەزىلسە بۇ تىل كۈدەزلۇر ئوزۇڭ
رەسۇل ئەرنى ئوتقا يۈزىن ئاتغۇچى
تىل ئول دەدى يىغ يۇل ئوتتىن يۈزۇڭ

61. كۈنى سوز ئەسەل تەگ بۇ يالغان بەسەل
بەسەل يەپ ئاچىتما ئاغىز يە ئەسەل
بۇ يالغان سوز ئىگ تەگ كۈنى سوز شىفا
بۇ بىر سوز ئوزاقى ئۇرۇلمىش مەسەل

57. كىشىگە ھەر ئىش كەلسە، تىلىدىن كېلىدۇ،
كىمنىڭ ياخشى، كىمنىڭ ئەسكىلىكى تىلىدىن مەلۇم بولىدۇ.
بۇ سوزنى ئاڭلىغىن ۋە ئۇنىڭغا ئىشەنگىنكى، تەن ھەر تاڭدا
تۇرۇپ تىلغا يۈكۈنۈپ يالۋۇرىدۇ.

58. ئەگەر بىر كىشىدە (مۇنۇ) ئىككى نەرسە بىرىكسە،
ئۇ كىشىگە ئادەمگەرچىلىك يولى ئېتىلىدۇ؛
(ئۇنىڭ) بىرى قۇرۇق گەپنى كۆپ قىلىش بولسا،
ئىككىنچىسى يالغان سوزلەشتۇر.

59. يالغانچىدىن يىراق تۇرغىن ۋە تەزگىن،
ئومرۇڭنى راستچىللىق بىلەن ئۆتكۈزگىن.
راست گەپ ئېغىز ۋە تىلىنىڭ بىزىگىدۇر،
راست گەپ قىلىپ تىلىڭنى بىزە.

60. تىلىڭنى تىزگىنلە، ئاز سوزلىگىن،
تىلىڭنى تىزگىنلىسەڭ، ئوزەڭ قوغدىلىسەن.
رەسۇللار: "كىشىنىڭ يۈزىنى ئوتقا ئاتقۇچى
تىلدۇر" دېدى، تىلىڭنى يىغ، ئوتتىن يۈزۇڭنى قۇتقاز.

61. راست گەپ ھەسەلدەك، يالغىنى پىياز،
ھەسەل يىگىن، پىياز يەپ ئاغىزىڭنى ئاچچىق قىلىمىغىن.
يالغان سوز گويا كېسەل، راست سوز شىپادۇر،
بۇ بۇرۇندىن تارتىپ دىيىلىپ كەلگەن مەسەلدۇر.

62. كۈنى بول كۈنىلىك قىل ئاتان كۈنى
 كۈنى دەيۇ بىلسۇن كىشلەر سىنى
 كۈنىلىك تۈنىن كەد قودۇپ ئەگرىلىك
 كەدىم تۈن تالۋسى كۈنىلىك تۈنى

63. قاتىغ كىزلە رازىلىك كىشى بىلمەسۇن
 سوزۇڭدىن ئوزۇڭگە ئوكۇنچ كەلمەسۇن
 قامۇغ ياشرۇ ئىشلىك بولۇپ ئاشكارا
 بۇ كۈرگەن ئەشتىگەن ساڭا كۈلمەسۇن

64. ئىشىم دەپ ئىنانىپ سىر ئايمى ساقىن
 نەچە مە ئىنانچىلىغ ئىش ئەرسە ياقىن
 سەرىپ سىندە رازىلىك سىڭىپ تۇرماسا
 سەرەرمۇ ئىشىڭدە مۇنى كەد ساقىن

VIII

دۇنيانىڭ ئوزگىرىشى ھەققىدە

65. بۇ ئازۇن رىبات ئول تۇشۇپ كۈچگۈلۈگ
 رىباتقا تۇشۇگلى تۇشەر كەچگۈلۈگ
 ئوڭ ئارقىش ئۇزادى قويۇپ يول تۇتۇپ
 ئوڭى قويۇپ ئارقىش نەچە كىچگۈلۈگ

66. بۇ دۇنيا سوڭىدا يۈگۈرمەك نەچە
 خەسسى نەڭدىن ئوتۇرۇ دەپ ئوزۇڭ كۈچە

62. راستچىل بول، راستچىللىق قىل، راستچىل ئاتال،
 كىشىلەر سېنى راستچىل ئادەم دەپ بىلسۇن.
 ئەگرىلىكنى قويۇپ، راستچىللىق تۈنىنى كىيگىن،
 كىيىملەرنىڭ ياخشىسى راستچىللىق تۈنىدۇر.

63. چىڭ ساقلا سىرىڭنى كىشىلەر بىلمەسۇن،
 سوزۇڭدىن ئوزەڭگە ئوكۇنچ كەلمەسۇن.
 بارلىق يوشۇرۇن ئىشلىرىڭ ئاشكارا بولۇپ،
 [بۇنى] كۈرگەن ۋە ئاڭلىغانلار ساڭا كۈلمەسۇن.

64. دوستۇم دەپ ئىشىنىپ سىرىڭنى ئېيتما، ھەزەر قىل،
 ھەرقانچە ئىشەنچلىك يېقىن دوستۇڭ بولسىمۇ.
 سىرىڭنى ئوزەڭ ساقلىيالمىساڭ،
 دوستۇڭ ساقلىيالارمۇ، بۇنى ياخشى ئويلا.

VIII

دۇنيانىڭ ئوزگىرىشى ھەققىدە

65. بۇ دۇنيا (يولۇچىلار) چۇشۇپ ئوتىدىغان سارايدۇر،
 سارايدا چۇشكۇچىلەر مېڭىش ئۈچۈن چۇشىدۇ.
 كارۋاننىڭ ئالدى قوزغىلىپ ئۇزاپ كەتتى،
 ئالدى بىلەن قوزغالغان كارۋان قانداقمۇ كېچىكىپ قالسۇن؟!

66. نېمىشقا بۇ دۇنيانىڭ كەينىدىن يۇرگۈلۈك؟
 خەسسىلىكتىن ساقلىنىشقا ئوزەڭ كۈچە.

نەلۈك مالقا مۇنچە كوڭۇل باماقىڭ
بۇ مال كەلسە ئەر تە بارۇر باز كەچە

67. كوڭۇلدىن چىقارغىل تاۋار سۇقلۇقىن
كەدىم بىرلە تاپ تۇت قارىن توقلۇقىن
چىغايلىق يارىنلىق ئازۇق يوقلۇقى
چىغايلىق دەپ ئايما تاۋار يوقلۇقىن

68. بۇدۇنيا نەگىندىن يەگۈ كەدگۈلۈگ
ئال ئارتۇق تىلەمە ۋەبال يۇدگۈلۈگ
تارىغلىق دەپ ئايىمىش ئارۋىنى رەسۇل
تارىغلىقتا قاتلان تارى ئەتگۈلۈگ

69. بەقاسىز ئەرۇر بۇ ئارۋۇن لەززەتى
كەچەر يىل كەچەر تەگ مەزە مۇددەتى
يىگىت قوجا بولۇر ياڭى ئەسكىرۇر
قاۋى ئەر سە قاملۇر قاچار قۇۋۋەتى

70. بۈكۈن بار يارىن يوق بۇ دۇنيا نەگى
مەنىڭ دەمەشىڭ نەك ئادىنلار ئوڭى
قامۇغ تولغان ئىرلۇر تۈكەل ئەكسىيۇر
قامۇغ ئاباداننىڭ خەراب ئول سوڭى

نېمىشقا مال - دۇنياغا مۇنچىۋالا كوڭۇل بېرىسەن؟
بۇ مال - دۇنيا ئەتىگەندە كەلسە، كەچتە يەنە كېتىدۇ.

67. مۇلۇكپەرەسلىكنى كوڭۇلدىن چىقارغىن،
ئەڭلىك پۇتۇن، قوسىغىڭ توق بولسا شۇنىڭغا قانائەت
قىلغىن.
ئەتىگە ئوزۇغۇڭ بولمىسا، بۇ يوقسۇللۇقتۇر،
مۇلۇك يوقلۇغىنى يوقسۇللۇق دىمە.

68. بۇ دۇنيا نەرسىلىرىدىن يەيدىغان بىلەن كېيىدىغانىنىلا ئال،
ئارتۇق تىلەمە، گۇنا يۈكلىنىدۇ.
رەسۇل بۇ دۇنيانى ئېتىزلىق دەپ ئاتىغان،
بۇ ئېتىزلىقتا ئىشلە، ياخشىلىق تېرى.

69. بۇ دۇنيانىڭ لەززىتى باقى ئەمەس،
مەزە مۇددىتى خۇددى ئۆتكۈنچى شامال.
يىگىت قېرىيدۇ، يېڭى كۈنرايدۇ،
قاۋۇللار كۈچىدىن قېلىپ ئاجىزلىشىدۇ.

70. بۇ دۇنيانىڭ نەرسىلىرى بۈگۈن بار، ئەتە يوق،
مېنىڭ دىگەن نەرسەڭ باشقىلارنىڭ قىسمىتى.
ھەممە كۆپ (نەرسە) ئازىيىدۇ، تەل (نەرسە) كېمىيىدۇ.
بارلىق ئاۋاتلىقنىڭ ئاخىرى خاراپلىق بولىدۇ.

71. نەچە يەر بار ئەردى سىغىماز ئەرى
ئەرى باردى قالدى قۇرۇغ تەك يەرى
نەچە ئالىم ئەردى نەچە فەيلەسۇف
قانى بۇ كۈن ئولار مىڭىندە بىرى

72. ئازۇن كولچىرەر باز ئالىن قاش چاتار
بىر ئەلگىن تۇتۇپ شەھىد بىرىن زەھەر قاتار
ئەسەل تاترۇپ ئىلگىن تاماق تاتىتىپ
كىدىنرەك قەدەھقا سۇنۇپ زەھەر قاتار

73. سۇچۇگ تاتتىڭ ئەرسە ئاچىغقا ئانۇن
بىرىن كەلسە راھەت كەلۇر رەنج ئونۇن
ئايا غەم قاتىغىز سۇرۇر ئۇمغۇچى
بۇ ئازۇن قاچان ئول ئۇمىنچقا ئورۇن

74. يىلان تەگ بۇ ئازۇن يىلان ئوقلاغۇ
يوقاماققا يۇمشاق ئىچى پۇر ئاغۇ
يىلان يۇمشاق ئەركەن ياۋۇز فىئىل ئىتەر
يىراق تۇرغۇ يۇمشاق دەپ ئازىلماغۇ

75. بۇ ئازۇن ما كۆرمەككە كۆركلۈگ تاشى
ۋە لىكىن ئىچىندە تۈمەن ناخوشى

71. ئادەملىرى) سىغىمايدىغان بىرمۇنچە يەرلەر بار ئىدى.
(ھازىر) ئادەملىرى كېتىپ، يېرى بوش دىگۈدەك قالدى.
قانچىلىغان ئالىم ۋە پەيلاسوپلار بار ئىدى،
قېنى بۈگۈن ئۇلارنىڭ مىڭدىن بىرى؟

72. دۇنيا كۈلۈمسىرەيدۇ، ھەم قاپىغىنى تۇرىدۇ،
بىر قولىدا ھەسەل تۇتۇپ، بىر قولىدا زەھەر ساقلار.
ئاۋال ھەسەل بېرىپ، ئاغزىڭنى تاتلىق قىلىپ قويۇپ،
كېيىن زەھەر قېتىلغان قەدەھنى سۇنار.

73. تاتلىقنى تېتىغان بولساڭ، ئاچچىقنى تېتىشقا تەييارلان،
راھەت بىرلەپ كەلسە، زەخمەت ئونلاپ كېلىدۇ.
ئاھ، غەم ئۈمىتكە قوشۇلماي ئېقىۋېرىدۇ،
بۇ دۇنيا قاچان ئۈمىت ئورنى بولغان؟

74. بۇ دۇنيا گويلا يىلاندىر، يىلانى ئۇرۇش كېرەك،
(ئۇ) قول بىلەن يوقاتماققا يۇمشاق، (لېكىن ئۇنىڭ) ئىچى
زەھەر بىلەن تولغان.
يىلان يۇمشاق بولغىنى بىلەن ياۋۇزلۇق قىلىدۇ،
(شۇڭا ئۇنىڭدىن) يىراق تۇرغۇلۇق، يۇمشاق دەپ ئازىمە-
غۇلۇق.

75. بۇ دۇنيامۇ سىرتتىن قارىماققا گۈزەلدۇر،
لېكىن (ئۇنىڭ) ئىچىدە تۈمەنلىگەن ناخوشلۇقلار بار.

باقىپ تاش بەزەكەن كورۇپ سەن مۇڭا
كوڭۇل باماقىڭ بىل خەتالار باشى

76. نىقاپ كوتۇرۇر ئازۇن بىرەر يۈز ئاچار
يازار قول قۇچار تەگ يانا تەرك قاچار
يايىنقى بۇلۇت تەگ يا تۇش تەگ ھالى
دىرەڭسىز كەچەر بەخت يا قۇش تەگ ئۇچار

IX

مەرتلىك ۋە بېخىللىق ھەققىدە

77. ئايا دوست بىلىڭلىك ئىزىن ئىزلەگىل
قالى سوزلەسەڭ سوز بىلىپ سوزلەگىل
ئاقى ئەرنى ئوڭگىل ئوڭەر ئەرسە سەن
بەخىلقا قاتىغ يا ئوقۇن كەزلەگىل

78. قامۇغ تىل ئاقى ئەر سەناسىن ئايۇر
ئاقىلىق قامۇغ ئەيىب كىرىنى يۇيۇر
ئاقى بول ساڭا سوز سوڭۇنچ كەلمەسۇن
سوڭۇنچ كەلگۈ يولنى ئاقىلىق تىيۇر

79. ئەگىلىمەز كوڭۇلنى ئاقى ئەر ئەگەر
تەگىلىمەز مۇرادقا ئاقى ئەر تەگەر

سەن ئۇنىڭ تاشقى بىزىڭنى كورۇپلا،
(ئۇنىڭغا) كوڭۇل بەرسەڭ، بۇ ئەڭ چوڭ خاتالىق بولىدۇ.

76. دۇنيا بەزىدە نىقاۋىنى قايرىپ يۈزىنى ئاچىدۇ
(ئۇ) قۇچاقلىماقچى بولغانىدەك قولىنى ياپىدۇ، (لېكىن)
بەخت گويا ياز بۇلۇتى ياكى بىر چۈشتۈر،
تۇرماستىن كېتەر ياكى قۇشتەك ئۇچار.

IX

مەرتلىك ۋە بېخىللىق ھەققىدە

77. ئەي دوست، بىلىملىكنىڭ ئىزىدىن ماڭغىن،
ئەگەر سوزلىمەكچى بولساڭ بىلىپ سوزلىگىن.
ماختىساڭ مەرتنى ماختىغىن،
بېخىلقا چىڭ يا ئوقىنى بەتلىگىن.

78. ھەممە تىل مەرتلەرگە مەدھىيە ئوقۇيدۇ،
مەرتلىك بارلىق ئەيىپلەرنىڭ كىرىنى يۇيىدۇ.
مەرت بول، ساڭا تىل - ئاھانەت كەلمىسۇن،
(چۈنكى) ئۇ تىل - ئاھانەت يولنى ئېتىدۇ.

79. ئېگىلىمەس كوڭۇلنى مەرتلەر ئېگىدۇ،
يەتكىلى بولمايدىغان مۇراتقا مەرتلەر يېتىدۇ.

بەخىللىقنى قانى ئوگەر تىل قاينۇ
ئاقىلىقنى ئام خاس توزۇ خەلق ئوگەر

80. ئاقى ئەر بىلىگىنى يەنە بىلدى كور
ئانن ساتتى مالن سەنا ئالدى كور
تىرىلدى ئۇلامسىز ئۇلامى بولۇپ
ئازۇندا ئات ئەدگۇ قودۇپ باردى كور

81. بەخىل تەردى زەر سىم ھەرامدىن ئوكۇش
ۋەبال كوترۇ باردى ئوزەلە سوکۇش
ئۇلۇش بولدى مالى كىشلەر ئارا

بەخىل ئالدى ئاندا ئوكۇنچىن ئۇلۇش
82. ئايا مال ئىدىسى ئاقى ئەدگۇ ئەر
بەيات بەردى ئەرسە ساڭا سەن مە بەر قىلىپ
يىرىلگەن سوکۇلگەن تەرىپ بەرمەگەن

تەرىپ بەرۇر ئەرسەڭ نەچە تەرسە تەر راتە قىمەت
83. تەبىئەتتا يىگى ئادەت ئەيىسۇزى
ئاقىلىق ئەرۇر بىل بەخىل كوركسۇزى
ئەلىگەردە قۇتلۇغ بەرىگلى ئەلىگ

ئالىپ بەرمەگەن ئول ئەلىگ قۇتسۇزى

بەخىللىقنى ماختىغان تىل قېنى، قەيەردە،
مەرتلىكنى ئاددى ۋە خاس—پۇتۇن خەلق ماختايدۇ.

80. قارا، مەرتلەر چوڭقۇر بىلىمگە ئىگە بولىدۇ،
مال—دۇنياسىنى شۇنىڭغا ساتتى ۋە مەدھىيە ئالدى.
(ئۇلار) مىسكىنلەرگە تىلەكداش بولۇپ ياشىدى،
(بۇ) دۇنيادا ياخشى نام قالدۇرۇپ كەتتى.

81. بەخىل ھارامدىن كۆپلەپ ئالتۇن—كۈمۈش يىغدى،
(ئۆزىگە) گۇنا ۋە قاغىش يۈكلەپ كەتتى.
(ئۇنىڭ) مال—دۇنياسى كىشىلەر ئارىسىدا تەقسىم قىلىندى،
بۇنىڭدىن بەخىلغا تەككىنى پۇشايماندىن ئىبارەت بولدى.

82. ئەي، مال ئىگىسى—مەرت، ياخشى ئادەم،
تەڭرى ساڭا بەرگەندىكىن، سەنمۇ بەرگىن.
ئەيىپلەنگەن ۋە قاغىشقا قالغانلار يىغىشنى بىلىپ، بېرىشنى
بىلىمگەنلەردۇر.
(ئەگەر) بېرىشنىمۇ بىلسەڭ، قانچىلىك يىغساڭ يىغ.

83. ئىنسان تەبىئىتىنىڭ ۋە ئادەتلەرنىڭ ئەيىپسىزى
مەرتلىكتۇر؛ بىلىگىنىكى، بەخىللىق (ئۇلارنىڭ ئەڭ)
چىركىنىدۇر.
قوللارنىڭ ئىچىدىكى ئەڭ قۇتلۇق قول—بەرگۈچى قولدۇر،
ئېلىپ بېرىشنى بىلمەيدىغىنى قوللارنىڭ قۇتسىزىدۇر.

84. بەخىللىق ئوتتالاپ ئوڭۇلماز ئىگ ئول
بەزىمدىن بەخىل ئەلگى كەد بەركلىگ ئول
تەرىپ كوڭلى تۇدماز كوزى سۇق بەخىل
قۇل ئول مالقا مالى. ئاڭا ئەركلىگ ئول

85. بۇ بۇدۇن تالۇسى ئاقى ئەر تۇرۇر
ئاقىلىق شەرقى جاھ جەمال ئارتۇرۇر
سەۋىلىمەك تىلەسەك كىشىلەر ئارا
ئاقى بول ئاقىلىق سەنى سەۋدۇرۇر

86. بەخىل ناكەس ئوتۇن تاۋار پاسبانى
يىغار يەمەز ئىچمەز تۇتار بەرك ئانى
تاتۇرماز ئەسەندە تۈز دوستىڭا
ئولۇر قالۇر ئاخىر يەيۇر دۈشمەنى

X

كەمتەرلىك ۋە تەكەببۇرلۇق ھەققىدە

87. يانا بىر كەرەكلىگ سوزۇم بار ساڭا ئىنتىپىن نىشە
ئايلىنىن مەن ئانى قۇلاق تۇت ماڭا ئىلىپ
ئول ئول كىم تەكەببۇرنى يەردىن سالپ

تەۋازۇنى بەرك تۇت ياپۇش كەد ئاڭا
تەۋەزىنەت بىلەن كەلەتتىن

84. بەخىللىق داۋالاپ ساقايتقىلى بولمايدىغان كېسەلدۇر،
بېرىشكە كەلگەندە بەخىللىك قولى ئىنتايىن چىڭدۇر.
يىغىش بىلەن ئاچكۆز بەخىللىك كوڭلى توپمايدۇ،
ئۇ مال - دۇنياغا قۇلدۇر، مال - دۇنيا ئۇنىڭغا ھاكىمدۇر.

85. خەلق ئىچىدە ئەڭ ياخشى ئادەم - مەرت ئادەمدۇر،
مەرتلىك شەرەپ، ئىقبال ۋە جامالىنى ئاشۇرىدۇ.
كىشىلەر ئارىسىدا ئىززەتكە ئېرىشمەك بولساڭ،
مەرت بول، مەرتلىك سېنى ئىززەتكە ئېرىشتۈرىدۇ.

86. بەخىل - ناكەس، ئەخمەق، مۇلۇك ساقچىسىدۇر،
يىمەي - ئىچمەي يىغىدۇ ۋە ئۇنى چىڭ تۇتىدۇ.
ھايات ۋاقتىدا دوستىغا تۈزىنىمۇ تېتىمايدۇ،
ئۇ ئولىدۇ، (مېلى) قالىدۇ، (ئاخىردا) مېلىنى
دۈشمىنى يەيدۇ.

X

كەمتەرلىك ۋە تەكەببۇرلۇق ھەققىدە

87. ساڭا يەنە بىر كېرەكلىك سوزۇم بار،
قۇلاق سال، مەن ساڭا (ئۇنى) ئېيتاي؛
بۇ (سوز) شۇكى، تەكەببۇرلۇقنى يەرگە ئۇرۇپ،
كەمتەرلىكنى چىڭ تۇت، ئۇنىڭغا مەھكەم يېپىش.

88. تەكەببۇر قامۇغ تىلدە يىرلۇر قىلىق
قىلىقلاردا ئەدگۇ قىلىق قودقىلىق
ئول ئەر كىم ئۇلۇغسىندى مەن مەن دەدى
ئەنى نە خەلايىق سەۋەر نە خالىق

89. قامۇغ قازغانغىلى ئارۇن مالنى
يەيۈمەدى باردى كورۇڭ ھالىنى
تىشى قالىپ بىر ئادىن ئەر بىلە
ئول ئاندا ياتىپان بەرۇر ساننى

90. تەكەببۇر لىباسىن كەدىپ تاپ سالن
كەرىپ خەلققا كۆگزۇڭ تاپ ئۇسلان تىلىن
مۇمىنلىق نىشانى تەۋازۇ ئەرۇر
ئەگەر مۇمىن ئەرسەڭ تەۋازۇ قىلىن

91. تەۋازۇ قىلىغىلىنى كوتىرۇر ئىدى
تەكەببۇر تۇتار ئەرنى كەمشۇر قودى
ئۇلۇغسىنما زىنھار ئۇلۇغ بىر بەيات
ئۇلۇغلۇق مەنىڭ سىز ئالىنماڭ دەدى

92. تاۋار بىرلە ئەرسە ئۇلۇقسىندۇقۇڭ
ئۇلۇغلۇق تاپارۇ ئەلىگ سۇندۇقۇڭ
تاۋار ئاسغى نە ئول بارۇرسەن يالىڭ
قالۇر مۇندا كىدىن سەپەد ساندۇقۇڭ

88. تەكەببۇرلۇق ھەممە تىلدا ئەيىپلىنىدىغان قىلىق،
قىلىقلارنىڭ ياخشىسى كىچىك پىىللىق.
كىمكى ئوزىنى ئۇلۇغ ساناپ مەن - مەنچىلىك قىلىدىكەن،
ئۇنى خالايمىقۇ ياخشى كورمەيدۇ، ئاللامۇ ھەم.

89. دۇنيانىڭ بايلىغىنى يىققانلارنىڭ ھەممىسى
(ئۇنى) يىمەستىن كېتىدۇ، (ئۇلارنىڭ) ھالىنى كورۇڭ.
خوتۇنى باشقا بىر ئەر بىلەن قېلىپ،
ئۇنىڭ يېنىدا يېتىپ تېنىنى بېرىدۇ.

90. تەكەببۇر تونىنى كىيگەن بولساڭ، تېز سال،
خەلققە غاداىغان بولساڭ، دەرھال تىلىڭنى تۈزەت.
مومىنلىكنىڭ نىشانىسى كەمتەرلىكتۇر،
ئەگەر مومىن بولساڭ، كەمتەر بولغىن.

91. كەمتەرلىك قىلغاننى تەڭرى كوتىرىدۇ،
تەكەببۇرلۇق قىلغاننى يەرگە ئۇرىدۇ.
ھەرگىزمۇ ئۈزەڭنى ئۇلۇغ ھىساپلىما، بىر ئالالا ئۇلۇغدۇر،
ئۇ: "ئۇلۇغلۇق ماڭا تەۋە، سىلەر تالاشماڭلار" دىگەن ئىدى.

92. (ئەگەر) مۈلكىڭگە تايىنىپ ئۇلۇغلۇق تالاشساڭ
ۋە ئۇلۇغلۇققا قول ئۇزاتساڭ،
مۈلكىڭنىڭ نىمە پايدىسى بار، ئۈزەڭ يالغۇز كېتىسەن،
سۈۋەت - ساندۇغۇڭ مۇندا قالىدۇ.

ھەرىسلىقنى قودۇر ھەرىس ئەر قاچان
ئولۇپ ياتسا توپراق ئىچىگە كىرىپ

98. ھەرىس تەرىپ ئارماز ئۇسانماز بولۇر
ھەرىسلىق ئىگىنىڭ ئەمىن كىم بىلۇر
خەبەر بار بەرىلىسە ئەگەر ئادەمى
ئىكى قول دىنار ما ئول ئۇچ قول قولۇر

99. ئايا ھىرىس ئىدىسى ھەرىسلىق نەرەك
ئايۇ بەر ماڭا بۇ نەگۈكە كەرەك
تار ئەرەسە كىڭ ئەرەسە بىتىلدى رۇزۇڭ
ھەرىسلىق قىلۇرمۇ مۇنى ئەدگۈرەك

XII

كەڭ قوساقلىق، سەۋىرچانلىق ۋە باشقىلار ھەققىدە

100. كوكى كوركىلۇڭ ئەرنىڭ خۇيى كوركىلۇڭ ئول
بۇ كوركىلۇڭ قىلىققا كوڭۇل ئوركىلۇڭ ئول
بىر ئەردىن بىر ئەرەك تەفاۋۇت تەلىم
ۋە لىكىن كورەكە توزۇ بوركىلۇڭ ئول

101. بۇتۇن قىللىق فىئىلىن ئوتە ئىرتەگىل
كەرەم كىمەدە ئەرەسە ئانى ئەر دەگىل

ئاچكوز ئاچكوزلۇكنى قاچان قويدۇ؟
ئولۇپ تۇپراق ئىچىگە كىرگەندىلا (قويدۇ).

98. ئاچكوز (مۈلۈك) توپلاشتا ھېرىش ۋە زېرىكىشنى بىلمەيدۇ،
ئاچكوزلۇك كېسىلىنىڭ داۋاسىنى كىم بىلىدۇ؟
شۇنداق بىر گەپ بار: بىر كىمگە ئىككى چاڭگال دىنار
بېرىلسە،
ئۇ ئۇچ چاڭگال تەلەپ قىلىدۇ.

99. ئەي ئاچكوز، ئاچكوزلۇكنىڭ نىمە كېرىگى بار،
ئېيتقىنما ماڭا، ئۇ نىمىگە يارايدۇ؟
تار بولسۇن، كەڭ بولسۇن رىسقىڭ شۇنداق پۈتۈلگەن،
ئاچكوزلۇك ئۇنى ياخشىلىيالايدۇ؟

XII

كەڭ قوساقلىق، سەۋىرچانلىق ۋە باشقىلار ھەققىدە

100. ئەسلى گۈزەل كىشىنىڭ خۇيى گۈزەل كېلىدۇ،
گۈزەل خۇيلۇق ئادەمگە كوڭۇل باغلىنىدۇ.
ئادەم بىلەن ئادەم ئوتتۇرىسىدا چوڭ پەرق بولىدۇ،
لېكىن قارىماققا ھەممىسى بۆكۈلۈكتۇر.

101. (ئادەمنىڭ) پۈتۈن قىلىق - ھەرىكىتىنى ياخشى كۆزەتكەن،
كىم كەڭ قوساق بولسا، شۇنى ئادەم دىگەن.

يېمىشىز يىغاچ تەگ كەرەمسىز كىشى
يېمىشىز يىغاچنى كەسىپ ئورتەگىل

102. مۇسۇلمانقا مۇشغىق بولۇپ مېھرىبان
ساڭا ساندۇقۇڭ تەگ مۇسۇلمانقا سان
جەفا قىلدى چىڭقا يانۇت قىل ۋەفا
ئارىماز نەچە يۇسا قان بىرلە قان

103. ياراغلىغ ئاشىڭنى كىشىگە يەدۇر
ياراغ بۇلساڭ ئوپراق يالڭىنى بۇتۇر
كۈچ ئەمگەك تەكۈرمە كىشىگە قالى
ساڭا تەگسە ئەمگەك كىشىدىن كۈتۈر

104. ئىسىز قىلغان ئەركە سەن ئەدگۇ قىلا
كەرەمنىڭ باشى بۇ ئەرۇر كەد بىلە
ئەگەر كەلسە ئەردىن ساڭا ئەدگۇلۇك
ئوكۇش قىل ئول ئەرنىڭ سەناسىن تىلە

105. يازۇقلۇغ كىشىنىڭ يازۇقىن كەچۈر
ئەداۋەت كوكىنى قازىپ سەن كوچۇر
يالىنلاسا تۇتۇنۇپ غەزەپ ھىققىد ئوتى
ھەلىملىق سۇۋىن ساچ ئول ئوتنى ئوچۇر

106. كەرەم بىر بىنا تەگ ئاڭار ھىلم ئۇل ئول
يا بۇستان تەگ ئول ھىلم كەرەم ئال گۈل ئول

تار قوساق كىشى گويا مۇسسىز دەرەختۇر،
مۇسسىز دەرەختىنى كېسىپ قالغىن.

102. مۇسۇلمانغا شەپقەتلىك ۋە مېھرىۋان بولغىن،
ئۈزەڭنىڭ غېمىنى يىگەندەك مۇسۇلماننىڭ غېمىنى يىگىن.
ساڭا جاپا قىلغۇچىغا جاۋابەن ۋاپا قىلغىن،
(چۈنكى) قاننى قان بىلەن قانچە يۇسىمۇ تازىلانمايدۇ.

103. ياراملىق يېمىگىڭنى باشقىلارغا يىگۈز،
ياراملىق ئېگىل تاپساڭ يالڭاچلارغا كىيگۈز.
كىشىلەرگە زورلۇق قىلما ۋە جاپا سالما،
ئەگەر ساڭا (باشقىلاردىن) جاپا كەلسە، ئۇنى كۈتەرگىن.

104. يامانلىق قىلغان كىشىگە سەن ياخشىلىق قىل.
ياخشى بىلگىڭنى، بۇ، كەڭ قوساقلىقنىڭ ئۈستۈن پەللىسىدۇر.
ئەگەر ساڭا بىر كىمدىن ياخشىلىق كەلسە،
(ئۇ كىشىگە) كۆپ مەدھىيە ئوقۇ ھەم (مەدھىيە) تىلە.

105. ئەيىپكار كىشىنىڭ ئەيىۋىنى كەچۈر،
ئاداۋەت يىلتىزنى قومۇرۇپ تاشلا.
غەزەپ ۋە ئۈچمەنلىك ئوتى لاۋۇلداپ يانسا،
مۇلايىملىق سۈيىنى چاچ، ئۇ ئوتنى ئوچۇر.

106. كەڭ قوساقلىق گويا بىر بىنا بولسا، مۇلايىملىق ئۇنىڭ ھۈلىدۇر،
ياكى مۇلايىملىق بىر بوستان بولسا، كەڭ قوساقلىق
(ئۇنىڭدىكى) قىزىل گۈلدۇر.

يېقىنلىققا تېرەپ كەسۈكلۈگى ئۇلا
بۇ ئىتىگىلىگى ئەر كە ئازاد ئوز قۇل ئول

107. كودەزگىل ئايا دوست ئۇلۇغلار ھەقىقەت
ئاسغىز مىزاھ ھەم جەدەلدىن ساقىن
ئۇلۇغلارنى بۇشۇرۇپ ساڭا بۇ مىزاھ
كىچىگىلەرنى كۈستاخ قىلۇر بىل ياقىن

108. بەلا كەلسە سەبىر ئەت فەرھەققا كۇدۇپ
كۇدۇپ تۇر فەرھەققا بەلا رەنج يۇدۇپ
ئوچەر مېنەت ئوتى كەچەر نەۋبەتى
قالۇر سەبىر ئىدىسى سەۋابىن يۇدۇپ

109. ئۇلۇغلۇققا تەگسەڭ ياڭىلىما ئوزۇڭ
قالى كەدسەڭ ئەتلەس ئۇنىتما بوزۇڭ
ئۇلۇغ بولدۇقۇڭچا تۇزۇنرەك بولۇپ
ئۇلۇققا كىچىگە سىلىغ قىل سوزۇڭ

110. ئۇقۇپ سوزلە سوزنى ئىۋىپ سوزلەمە
سوزۇڭ كىزلە كىدىن باشلىك كىزلەمە
مىڭ ئەر دوستۇڭ ئەر سە ئوكۇش كورمەگىل
بىر ئەر دۈشمەن ئەر سە ئانى ئازلاما

يېقىنلىقنى يولەپ، كېسىلگەننى ئۇلا،
بۇنداق قىلغان ئادەمگە ئازات (ئادەم) قۇل بولىدۇ.

107. ئەي دوست، چوڭلارنىڭ ھەقىقىنى قوغدا،
پايدىسىز سوز - چوچەك ۋە جەدەلدىن ساقلان.
بۇ سوز - چوچەكلەر چوڭلارنىڭ ساڭا بولغان غەزىۋىنى
كىچىكلەرنى بولسا بىئەدەپلىككە ئۇندەيدۇ، بۇنى
ھەقىقەت بىل.

108. بالا كەلسە، شاتلىقنى كۈتۈپ سەۋرى قىل،
بالا ۋە زەخمەت يوقىلىپ شاتلىقنىڭ كېلىشىنى كۈت.
جاپانىڭ نوۋىتى كېتىپ، ئوتى ئوچىدۇ،
سەۋرى ئىگىسى ساۋاپنى يۇدۇپ قالىدۇ.

109. يۇقۇرى ئورۇنغا ئېرىشسەڭ، ئوزەڭنى بىلىمەي قالما،
ئەتلەس كىيسەڭ، بوز كىيگىنىڭنى ئۇنۇتما.
ئوسكەنسېرى مۇلايىم بولۇپ،
چوڭ ۋە كىچىككە سىلىق سوز قىل.

110. سوزلىسەڭ ئۇقۇپ سوزلە، ئالدىراپ كەتمە،
سوزۇڭنى يوشۇر، كېيىن بېشىڭنى يوشۇرۇپ يۈرمە.
مىڭ ئادەم (ساڭا) دوست بولسا، ئۇنى كۆپ كورمە،
بىر ئادەم (ساڭا) دۈشمەن بولسا، ئۇنى ئاز دىمە.

111. نەچە تەتەك ئەردىن بىرلە سەھۇ كەلۇر

نەچە پۇر ھۇنەرلىغدا بىر ئەيىب بولۇر

بۇ بىر ئەيىدىن ئوتتۇرۇ باشىن كەسگۈچى

ئازۇندا تىرىلگۈ كىشىسىز قالۇر

112. تىرىل ئەدگۈ فىئىلىن كوڭۇللەر ئالىپ

ئىسىزلىكتىن ئوزنى سىڭارۇ سالپ

ئەتەر بولساڭ ئىشنى سانسىپ ساقىنىپ ئەت

كەرەكمۇ كەرەكسىزمۇ كىرتۇ بىلىپ

113. نە ئىش ئۇتتۇرۇ كەلسە ئاڭا كەد باقىن

ئول ئىشنىڭ ئوڭىنى سوغىنى ساقىن

سەۋىنچ ئەرسە كىدىن كوڭۇل تۇت ئاڭا

ئوكۈنچ ئەرسە ئاندىن ئوزاراق ساقىن

114. ئەرەن خەيرى شەرىرى كۈسەپ كەچمەز ئول

ئىسىز ئەدگۈ ئىشكە يانۇت كىچمەز ئول

ئايا ئەدگۈ ئۇمىغان ئىسىزلىك قىلىپ

تىكەن ئەدلەگەن ئەر ئۇزۇم بىچمەز ئول

115. ئىشى ئەدگۈ بولسا ئەر ئەدگۈ بولۇر

ئەر ئىش ئەتگۈسىندىن ئوكۇش خەير بولۇر

ئىسىزكە ياۋۇما ئىسىز سۈھبەتى

سەنى تەركىن ئىسىز قىلىقلىغ قىلۇر

111. ھەرقانچە ئەقىللىق كىشىمۇ بىرەر سەۋەنلىك ئوتكۇزىدۇ،

ھەرقانچە ئۇستا ھۈنەرۋەندىمۇ بىرەر ئەيىپ بولىدۇ.

مۇشۇ بىر ئەيىپ سەۋىيىدىن كالىسىنى ئېلىشقا توغرا كەلسە،

(بۇ) دۇنيادا ياشىغۇچى ئادەم قالمايدۇ.

112. ياخشى قىلىق بىلەن كوڭۇللەرنى ئېچىپ ياشا،

يامانلىقتىن ئۈزەڭنى نېرى تارت.

بىر ئىش قىلساڭ، (ئۇنى) ئويلاپ كورۇپ،

ئۇنىڭ كېرەكلىك ياكى كېرەكسىزلىكىنى ھەقىقىي بىلىپ قىل.

113. ھەرقانداق ئىشقا دۇچ كەلسەڭ، ئۇنى ئوبدان كوزدىن كەچۈر،

ئۇ ئىشنىڭ ئالدى - كەينىنى ئويلا.

سويۇنۇشلۇك بولسا، ئۇنىڭغا كوڭۇلۇڭنى بەر،

ئوكۇنۇشلۇك بولسا، ئۇنى ئوبدانراق ئويلا.

114. ئىنسانلارنىڭ ياخشى - يامانلىقى ئارزۇ بىلەن ۋاقى بولمايدۇ،

ياخشى - يامان ئىشنىڭ جاۋاۋى كېچىكىپ كەتمەيدۇ.

ئەي يامانلىق قىلىپ ياخشىلىق كۈتكەن (كىشى)،

تىكەن تېرىغان ئادەم ئۇزۇم ئالالمايدۇ.

115. كىشىنىڭ دوستى ياخشى بولسا، ئۆزىمۇ ياخشى بولىدۇ،

كىشى ياخشى دوستىنىڭ ياخشىلىغىدىن كوپ ياخشىلىققا

ئېرىشىدۇ.

يامانغا يولما، يامانلارنىڭ گەپلىرى

سېنى تېزدىنلا يامان قىلىقلىق قىلىپ قويىدۇ.

116. مەجاز بولدى دوستلۇق ھەقىقەت قانى

مىڭەر دوستتا بىرى بۇلۇتماز كۈنى
ئوكۇشەك كىشىنىڭ ئىچى غادر ئەرۇر
كۈنى دوستۇڭ ئەرسە تاشى بىل مۇنى

117. بۇ كۈن بۇ ئارۇندا كىشىلىك ئىسىز

قانى قانچە بەردى كىشىلىك ئىسىز
ۋەفا كۈلى سۇغۇلۇپ قۇرۇپ يۇللارى
جەفا تولدى تاشنى تەڭىزدىن ئەدىز

118. قانى ئەھد ئەمانەت، قانى ئەدكۈلۈگ

كىدىن كۈندە خەير ئىش مە كۈترۈلگۈلۈگ
باشى باردى خەيرنىڭ سوڭى بارغۇسى
ئوڭى كەلدى شەرىنىڭ سوڭى كەلگۈلۈگ

119. ئارۇن بولدى ئۇدۇن جەفا جەۋر بىلە

قانى بىر ۋەفالىغ بار ئەرسە تىلە
سەن ئارتاق سەن ئانىن ئارۇن ئارتادى
نەلۈك بۇ ئارۇنقا قىلۇرسەن گىلە

116. دوستلۇق جاللىشىپ كەتتى، ھەقىقەت قېنى؟

مىڭلارچە دوستتىن بىرمۇ سادىقى چىقمايدۇ.
نۇرغۇن كىشىلەر سىرتتىن سادىق دوستۇڭدەك كورۇنسىمۇ،
ئىچىدىن ۋاپاسىزدۇر، بۇنى بىلىپ قوي.

117. بۈگۈن بۇ دۇنيادا ئىنسانلىق ناچاردۇر،

ئىست، ئىنسانلىق قېنى، نەگە كەتتى.
ۋاپا كۈلى سوغۇلدى، بۇلاقلرى قۇرۇپ كەتتى،
جاپا تولۇپ تاشتى، دېڭىزدىن ئاشتى.

118. قېنى، ئەھد-ئامانەت، قېنى ياخشىلىق؟

كېيىنكى كۈنلەردە ياخشى ئىشلارمۇ يوقاپ كېتىدۇ.
ياخشىلىقنىڭ بېشى كېتىپ بولدى، ئاخىرىمۇ كېتىدۇ،
يامانلىقنىڭ ئالدى كەلدى، ئاخىرىمۇ كېلىدۇ.

119. زامان ئۈچمەنلىك ۋە جەۋرى-جاپا بىلەن تولدى،

قېنى بىر ساۋاپلىق؟ بار بولسا تىلە.
ئۈزەڭ بۇزۇق، شۇڭا زامانىمۇ بۇزۇلدى،
(شۇنداق تۇرۇقلۇق) نىمىشقا بۇ دۇنيادىن شىكايەت
قىلسەن؟

120. غەرب ئەردى ئىسلام غەرب بولدى باز

ئىبادەت رىيا بولدى ئابىد مەجاز

خەرابات ئورامى بولۇپ ئابادان

خاراب بولدى مەسجىد بۇدۇن بىنەماز

121. ئەمەل قوددى ئالم ۋە زاھىد ۋە رەد

ئارىق رەقس چىقارپ ئەتەر خوش سەماڭ

بىدەئىتىن يىغىغلى كىشى قالمادى

ئانىن كۈندە ئارتا تۇرۇر بۇ بىدەد

122. قانى ئەمرۇ مەئزۇق قىلۇر ئەدگۇ ئەر

قانى كەندۇ ئەدگۇ كىشى تۇرغۇ يەر

يىرەر سەن زەمانەڭنى خەلقىن قودۇپ

زەمانەڭنى يىرمە كىشىنى يىر

123. كىم ئول يۈزچى ئەرسە كىشى يىگى ئول

كەرەك ئەرسە يىگىلىك يورى يۈزچى بول

كىم ئول يوللۇغ ئەرسە ئانىڭ يولى يوق

كىم ئول يولسۇز ئەرسە ئاڭار كىڭرۇ يول

124. ئايا ئارتاق ئىشلىگ سەۋىنچىن سالىن

سەنىڭ رۇزگارىڭ بۇ كوڭۇلچە قىلىن

تېلەكچە تىرىل ئىنچ فارىغ قادغۇسۇز

نەپەر كە يىغار باز سەنى نەتىلىن

120. ئىسلام (ئەسلى) غەرب ئىدى، قايتىدىن ھەسسىلەپ غەرب

بولدى،

ئىبادەت ساختىلىققا ئايلاندى، ئىبادەتچىلەر جالاشتى.

مەيخانا مۇھىتى ئاۋاتلىشىپ كەتتى،

مىچىتلەر خاراپ بولدى، ئادەملەر بىنماز بولدى.

121. ئالىملار ئوز ئىشىنى، زاھىتلار تەقۋالىغىنى تاشلىدى،

بىلىملىكلەر ئويۇن چىقىرىپ خوش ساماغا چۈشتى.

بىدئەتتىن ئوزىنى تارتقان ئادەم قالمىدى،

شۇڭا بىدئەت كۈنسېرى ئاشماقتا.

122. قېنى، ئەمرى مەرۋىكە رىايە قىلىدىغان ئادەملەر،

قېنى، ياخشى ئادەملەر تۇرىدىغان يەرنىڭ ئوزى؟

خەلق بىلەن كارىڭ يوق، زامانىڭنى ئەيىپلەيسەن،

زامانىڭنى ئەيىپلىمەي، كىشىلىرىڭنى ئەيىپلە.

123. كىم ئىككى يۈزلىمىچى بولسا، شۇ ئېتىۋارلىق بولۇۋاتىدۇ،

ئېتىۋارلىق بولمەن دېسەڭ، ماڭ، ئىككى يۈزلىمىچى بول.

كىم يوللۇق بولسا، ئۇنىڭغا يول يوقتۇر،

كىم يولسىز بولسا، ئۇنىڭغا يول كەڭدۇر.

124. ئەي ئەخلاقسىز، شاتلىنىپ كەزگىن،

بۇ سېنىڭ دەۋرىڭ، خالىغىنىڭنى قىل.

تېلىڭنىڭ بويىچە راھەت ئىچىدە قايغۇسىز ياشا،

سېنى قەيەردە ۋە قانداق تىل بىلەن كىم توسىدۇ؟

125. ئۇۋۇت يىتتى يىنىدې بۇلۇنماز يىدى

ھەلال يىگىلى قانى كورۇنمەز بودى

ھەلال كەندۇ قايدا بۇ كۇن قانى كىم

ھەرامنى يەيۇردە ھەرام دەپ يەدى

126. بۇدۇن ماللىغ ئەر كە ئۇرۇپ يۈزلەرسىن

توزۇ قۇل قىلۇرلار ئازاد ئوزلەرسىن

كىم ئول مالسىز ئەر سە ئول ئەرنى كورۇپ

يۈز ئۇرۇپ كەچەرلەر يۇمۇپ كوزلەرسىن

127. ئايا مالقا سۇق ئەر ياقىن بىل بۇ مال

بۇ كۇن قادغۇ ساقىنچ يارىن يۈك ۋەبال

ھەرام ئەر سە مالىك ئۇزاپ ئول سوغى

ھىساپ ئول ئەگەر بولسا مالىك ھەلال

128. نەلۈك مالقا مۇنچا سۇق ئول بۇ ئوزۇك

كوڭۇلدە غەمىك ئول تىلىگدە سوزۇك

بارۇرسەن بۇ مالىك ياغىڭقا قالۇر

ئۇيادىپ بىرۇرلەر سارىغۇ بوزۇك

129. سەنىك مالىك ئول مال ئاشىندۇردۇقۇك

ساڭا ھەسرەت ئول تەك تۇتۇپ تۇردۇقۇك

بۇ كۇن كەندۇ سۇچۇگ بۇ تەرەك ساڭا

ئاچىغ بولغا يارىن قودۇپ باردۇقۇك

125. ئۇيات يۇتتى، ھىدىنىمۇ تاپقىلى بولمايدۇ،

ھالال يىگۈچىلەر قېنى، قارىسىمۇ كورۇنمەيدۇ.

بۇگۇن ھالال ئوزى قەيەردە، قېنى،

كىم ھارامنى يىگەندە ھارام دەپ يىدى.

126. خەلق مال-دۇنياسى بار كىشىلەرگە ئوزىنى ئۇرۇپ،

ئازات جىسمىنى پۇتۇنلەي ئۇلارغا قۇل قىلىدۇ.

مال-دۇنياسى يوقلارنى كورگەندە،

ئۇنىڭدىن يۈز ئۇرۇپ كوزىنى يۇمۇپ ئوتۇپ كېتىدۇ.

127. ئەي مال-دۇنياغا ھىرس كىشى، ھەقىقەت بىلكى، بۇ مال

بۇگۇن قاغۇ ۋە غەم، ئەتە بولسا يۈك ۋە گۇنادۇر.

مال-دۇنيانىڭ ھارام بولسا، ئاخىرى ئازاپ بولىدۇ،

ئەگەر مال-دۇنيانىڭ ھالال بولسا، (ئۇنىڭمۇ) ھىساۋاتى

بولىدۇ.

128. نىمىشقا مال-دۇنياغا مۇنچىۋالا ھىرىسسەن؟

ئويلايدىغىنىڭ شۇ (مال-دۇنيا)، سوزلەيدىغىنىڭمۇ شۇ.

(ئوزەك) كېتىسەن، مال-دۇنيانىڭ دۇشمىنىڭگە قالىدۇ،

كېپەنلىك بوزۇڭنىمۇ ئۇياتقىنىدىنلا بېرىدۇ.

129. سېنىڭ مال-دۇنيانىڭ سېنى كەتكۈزىدىغان مال-دۇنيا،

ئۇنى تۇتۇپ تۇرۇش ساڭا بىر ھەسرەتتۇر.

توپلاش سەن ئۇچۇن تاتلىق (بولغىنى بىلەن)،

ئەتە تاشلاپ كېتىش ئاچچىق بولىدۇ.

130. بۇ ئارزۇن مەزەسى قاتىغلىغ مەزە
ئىزاسى ئوكۇشەك مەزەسى ئازا
ئەسەل قايدا ئەرسە بىلە ئەرسى
ئەرى زەھرى تاتغۇ ئەسەلدىن ئوزا

131. ھۈنەرلىققا ئارزۇن ۋە فاسىزراق ئول
ھۈنەرلىققا مۇندىن جەفا ئازراق ئول
ھۈنەر بىرلە دەۋلەت بىرىكمەكلىكى
بۇلۇنماز قامۇغ قىزدا ئول قىزراق ئول

132. نە يازدى ئارزۇنقا بۇ ساھىب ھۈنەر
نە گۈكە بۇ ئانى ئۇلاشۇ قىنار
خەسسىلەرنى كوتۇرۇپ نەفسىنى چالىپ
ئارزۇ قۇتسۇز ئارزۇن قارىپمۇ مۇنار

133. ئايا ھۈكمىن ئارزۇن تاپا ئۈگۈچى
يىرىپ مۇنى بىرەر يانا ئۈگۈچى
ئۇغان ھۈكمى بىرلە كەلۈر كەلگەن ئىش
ئانىڭ ئەمرى بىرلە تەگەر تەگۈچى

134. ئارزۇنقا بۇ سوكۇش مەلامەت نەلىك
قەزالار يورىغان ياراتقان مەلىك

130. بۇ دۇنيانىڭ لەززىتى ئارىلاشما بولىدۇ.
(ئۇنىڭ ئىچىدە) دەردى ناھايىتى كۆپ، لەززىتى ئازدۇر.
ھەسەل نەدە بولسا، ھەرىسمۇ بىللە بولىدۇ،
ھەسەلدىن ئاۋال ھەرىنىڭ زەھىرىنى تېتىشقا توغرا كېلىدۇ.

131. بۇ دۇنيا ھۈنەرۋەنلەر ئۈچۈن ۋاپاسىزراق تۇر،
(ئۇلارغا قارىغاندا) ھۈنەرلىكلەرگە جاپا ئازراق تۇر.
ھۈنەر بىلەن دولەتنىڭ بىللە بولۇشى،
ناھايىتى ئاز كۆرۈلىدىغان ئىشلاردىنمۇ ئاز كۆرۈلىدىغان
ئىشتۇر.

132. بۇ ھۈنەرۋەنلەر بۇ دۇنيا ئالدىدا نىمە گۇنا ئۆتكۈزدى؟
نىمىشقا بۇ دۇنيا ئۇلارنى ئۈزلۈكسىز قىينايدۇ؟
پەسلىرىنى كۈتىرىپ، ئەزىزلىرىنى يەرگە ئۇرىدۇ؟
ئەمىسە، بۇ قۇتسىز دۇنيا قېرىپ ئەقلىدىن كەتتىمۇ؟!

133. ئەي ئوز ھۈكمىنى دۇنيا يۈزىدە يۈرگۈزگۈچى،
بەزەن ئەيىپلەپ، بەزەن ماختىغۇچى،
كەلگەن ئىشلارنىڭ ھەممىسى قادىر ئالانىڭ ھۈكمى بىلەن
كېلىدۇ،
(ئىنسان) يولۇققان ھەممە ئىش ئۇنىڭ ئەمرى بىلەن بولىدۇ.

134. نىمىشقا دۇنيانى مۇنداق قارىلاپ ئەيىپلىگۈلۈك؟
قازا - تەقدىرنى ئاللا كەلتۈرگەن ۋە ياراتقان.

قەزا بىرلە سانچۇلۇر ئاداققا تىكەن
قەزا بىرلە ئىلنۇر تۇزاققا ئەلىك

135. قامۇغ تەگدەچى نەك قەزادىن ئەرۇر

ئوقۇشسىزلار ئانى سەبەبىدىن كورۇر

قەزا بىرلە ئۇچغان قالق قۇشلار

قارىقا قونار ھەم قەفەسقا كىرۇر

136. قەزا كەلسە يۈگرۈك يۈگۈرمەز ئۇرۇپ

قەزا قايتارىلماز قاتىغ يا قۇرۇپ

ساڭا رەنج ئاڭا گەنج بىرىگلى ئۇغان

جەزا قىلما يا رەنج ئىدىسى تارۇپ

XIV

كىتاپ ئىگىسىنىڭ ئوزۇرى ھەققىدە

137. بىتتىدىم كىتابنى مەۋائىز ھەسەل

ئوقىسا تاتىر تىل يەمەش تەگ ئەسەل

كىم ئەرەسە بۇ سوزگە ئادىنلار سوزىن

تەك ئەسە تەگكەدى دۇرۇستقا بەدەل

138. ئەدەب ئەھمەد ئاتىم ئەدەب پەند سوزۇم

سوزۇم مۇندا قالۇر بارۇر بۇ ئوزۇم

ئاياققا تىكەن سانچىلىشى تەقدىردىن بولۇر،
ئېلىكىنىڭ تۇزاققا چۈشۈشى (مۇ) تەقدىردىن بولۇر.

135. (باشقا) كەلگەن ھەممە ئىش تەقدىردىن كېلىدۇ،

ئوقۇمىغانلار ئۇنى سەۋەپتىن كورىدۇ.

ئاسماندا ئۇچۇپ يۈرگەن قۇشلار تەقدىر بىلەن

يا شاخقا قونىدۇ، يا قەپەزگە كىرىدۇ.

136. قازا كەلسە، يۈگرۈكنى ئۇرۇپمۇ يۈگرەتكىلى بولمايدۇ،

(كەلگەن) قازانى كۈچلۈك ئوقيا بىلەنمۇ قايتۇرغىلى

بولمايدۇ.

ساڭا كۈلپەت، ئۇنىڭغا غەزەپ بەرگەن قادىر ئالادۇر،

ئەي كۈلپەت ئىگىسى، (بۇ) كۈلپەتتىن شىكايەتلەنمە.

XIV

كىتاپ ئىگىسىنىڭ ئوزۇرى ھەققىدە

137. كىتاپنى ئۆگۈت - نەسىھەت شەكلىدە يازدىم،

ئوقۇسا تىل (خۇددى) ھەسەل يىگەندەك بولىدۇ.

كىمكى، بۇ سوزلەرنى باشقىلارنىڭ سوزى بىلەن سېلىشتۇرسا،

دۇرۇس بىلەن يالغاننى سېلىشتۇرغان بولىدۇ.

138. ئېتىم ئەدەب ئەخمەت، سوزۇم پەندى - نەسىھەت،

جىسمىم كېتەر، سوزۇم مۇندا قالار.

كەلۈر كۈز كەچەر ياز بارۇر بۇ ئۇمۇر
تۈكەتۈر ئۇمۇرنى بۇ يازم كۈزۈم

139. ئانىن ئۇش چىقاردىم بۇ تۈركى كىتاپ
كەرەك قىل تاپ ئەي دوست كەرەك قىل ئىتاپ
بىتىدىم بۇ تاڭسۇق تۈرەنى سوزلەرىن
قالى بارسا ئوزۇم سوزۇم قالسۇ دەپ

140. ئانىن ئۇز ئەرۇر بۇ كىتاب بىر سۇزۇك
تالۇلاپ كەلتۈردۈم كەمىشتىن چوزۇك
نەۋادىر سۇزۇك ئاز بولۇر ھەزىل ئوكۇش
چۈز ئەتلەس بولۇر قىز ئۇچۇزى بوز ئوك

141. ئايا مەندە كىدىن كەلىگىلى مۇنى
ئوقىساڭ دۇئادا ئۇنىتما مەنى
ساڭا ھەدىيە قىلدىم بۇ تاڭسۇق سوزۇم
ماڭا ھەدىيە قىلسۇ دۇئا دەپ سەنى

142. ھەدىيە قىلدىم بۇ تاڭسۇق سوزۇم
ماڭا ھەدىيە قىلسۇ دۇئا دەپ سەنى

143. ھەدىيە قىلدىم بۇ تاڭسۇق سوزۇم
ماڭا ھەدىيە قىلسۇ دۇئا دەپ سەنى

باھار ئوتىدۇ، كۈز كېلىدۇ، ئومۇر ئوتىدۇ،
بۇ باھار ۋە كۈزلەر ئومۇرنى تۈگىتىدۇ.

139. شۇنىڭ ئۈچۈن بۇ تۈركىي كىتاپنى چىقاردىم،
خالىساڭ بۇنى قوبۇل قىل، ئەي دوست، خالىساڭ ئەيىپلە.
ئوزەم كەتسەم، سوزۇم قالسۇن دەپ،
بۇ (كىتاپنى) تەڭداشسىز گۈزەل سوزلەر بىلەن يازدىم.

140. شۇڭا بۇ ئۇز ۋە ساپ بىر كىتاپتۇر،
سوزلەرنىڭ كېرەكسىزلىرىنى تاشلاپ، تاللاپ كەلتۈردۈم.
(ئادەتتە) ھەزىل كۆپ، لېكىن نادىر ۋە ساپ (سوز) ئاز
بولىدۇ،
(خۇددى) زەرلىك ئەتلەس ئاز، ئەرزان بوز كۆپ (بول-
غىنىدەك).

141. ئەي مەندىن كېيىن (دۇنياغا) كەلگەنلەر،
بۇنى ئوقۇساڭلار مېنى دۇئادا ئۇنۇتماڭلار.
مەن سىلەرنى ماڭا دۇئا قىلسۇن دەپ،
بۇ تەڭداشسىز سوزلىرىمنى سىلەرگە ھەدىيە قىلدىم.

ئەدىب ئەخمەت ھەققىدە
(مۇئەللىپى ئېنىق ئەمەس)

142. توغا كۆرمەز ئەردى ئەدىبىنىڭ كۆزى

تۆكەدى بۇ ئون تورت باب ئىچرە سۆزى

ياغان بولسا يۈكلۈگ ئۈزەننىدە زەر

ئانىڭ تۇشى بولغاي بۇ سوزنۇڭ ئازى

ئەدىب ئەخمەت ھەققىدە
(ئەمىر سەيفەددىن)

143. ئەدىبلەر ئەدىبى فازىللار باشى

گۈھەردىن سوز ئايىش ئوگۇن سوز بىشى

ئۇغان رەھمەت ئىتسۇن بۇ سائەت ئاڭا

يارىن قوپسا بولسۇن يارانلار ئىشى

ئەدىب ئەخمەت ھەققىدە
(مۇئەللىپى ئېنىق ئەمەس)

142. ئەدىبىنىڭ كۆزى تۇغما كۆرمەس ئىدى،

سۆزى بۇ ئون توت باپ ئىچىدە تاماملاندى.

ئۈستىگە ئالتۇن ئارتىلغان بىر پىل بولسا،

بۇ سوزلەرنىڭ ئاز بىر قىسمىلا شۇنىڭغا تەڭ كېلىدۇ.

ئەدىب ئەخمەت ھەققىدە
(ئەمىر سەيفەددىن)

143. ئەدىبلەر ئەدىبى، پازىللارنىڭ كاتتىسى،

ئەقلى بىلەن گۈھەردەك سوزلەرنى قىلغان، بۇ سوزنىڭ

ئىسلىدۇر.

شۇ سائەتتە ئۇنىڭغا ئاللارەخمەت قىلسۇن،

ئەتە قوپقاندا يارانلار ھەمرا بولسۇن.

III

ئەدەبىي ئەخمەت ھەققىدە

(بۈيۈك ئەمىر ئارسلان خوجا تارخان)

144. ئەدەبىي ئەخمەت يەرى ئاتى يۈكەنەك ئەرۇر

سافالىغ ئەجەب يەر كوڭۇللەرى يارۇر

145. ئاتاسى ئاتى مەھمۇدى يۈكەنەكى

ئەدەب مەھمۇد ئوغلى يوق ئول ھىچ شەكى

146. كىتابىنىڭ ئاتى ئەرۇر ئەتەتۈل -

ھەقايىق ئىبارەت ئەرەبىدىن ئۇسۇل

147. تامامى ئەرۇر كاشغەرى تىل بىلە

ئايىتىمىش ئەدەب رىققاتى دىل بىلە

148. ئەگەر بىلسە كاشغەر تىلىن ھەر كىشى

بىلۇر ئول ئەدەبىنىڭ نە كىم ئايىشى

149. كىشى تىلىنى بىلسە بىلۇر مەنىسىن

بىلۇرمەن دەسە ئەيىپ ئوزى بىلمەسىن

150. كۆپ ئىلىن كورۇر بىز ئەدەب سوزىنى

بىلە بىلمەگەندىن ئۇلار ئوزىنى

III

ئەدەبىي ئەخمەت ھەققىدە

(بۈيۈك ئەمىر ئارسلان خوجا تارخان)

144. ئەدەبىي ئەخمەت يۈرتىنىڭ ئىسمى يۈكەنەكتۇر،

ئۇ كوڭۇل يايىرايدىغان ساپ ھاۋالىق ياخشى يەردۇر.

145. ئاتىسىنىڭ ئىسمى مەخمۇت يۈكەنەكتۇر،

ئۇ ئەدەب مەخمۇت ئوغلىدۇر، بۇنىڭدا ھىچ شەك يوقتۇر.

146. بۇ كىتابىنىڭ نامى ئەتەتۈلەقايىق،

بۇ ئىبارە ئەرەبچە تۈزۈلگەندۇر.

147. (ئەسەرنىڭ) ھەممىسى قەشقەر تىلى بىلەن يېزىلغان،

ئەدەب (بۇنى) چىن دىلىدىن (چىقىرىپ) ئېيتقان.

148. قەشقەر تىلىنى بىلگەن ھەر كىشى،

ئەدەبىنىڭ نىمە دىگەنلىكىنى بىلىدۇ.

149. كىشى تىلىنى بىلگەندىلا، مەنىسىنى بىلىدۇ،

ئوزى بىلمىگەننى بىلمەن دىيىش ئەيىپلىكتۇر.

150. بىز كۆپ كىشىلەرنى كورىمىزكى، ئەدەبىنىڭ سوزىنى

بىلمىگەنلىكى ئۈچۈن ئازاپلىنىدۇ.

151. ئەيسىپقا قويۇپتۇر خەلايىق ئارا

غەلەت مەنبەلەرنى ئايتىمىش يانا

152. سەيەب ئەردى بۇ ئىش بىتىدۇك كىتاب

کەرەك قىل ئىجابەت كەرەك قىل ئىتباب

153. بىلىپ تۇتسا ھەر كىم ئەدىبىنىڭ سوزىن

خەلايىق ئارا ئول گۈزىنلەر ئۈزىن

151. (بیر قسملار) خاتا مەنە بەرگەنلىگىدىن،

خالايق ئىچىدە ئەيىپلەشكە ئۇچرايدۇ.

152. شۇ ئىشلار سەۋىيىسىدىن كىتاپنى پۈتتۈرۈش،

خالمساڭ قوبۇل قىل، خالمساڭ ئۇيغۇر.

153. كىمكى ئەدىپنىڭ سوزىنى چۈشىنىلسە،

ئۇنىڭ خالايق ئارىسىدا ئېتىۋارى كۆتىرىلىدۇ.

سوزلۇك

چىڭ تۇتماق	بەكلە -
بەلگىلىك	بەلگۈلۈگ
بوي، سايە، قارا	بود
خەلق، ئادەم	بودۇن
غەزەپلەنمەك	بوشىر - (بۇشار -)
بوشلۇق	بوشلاغ
ھەدىيە، سوغا	بەلەك

پ	پاسپان	ساچى
پەزىرلە-	قوبۇل قىلماق	
پۇر	پۇتۇنلەي	
ت		

تۇش تەڭ
تۇش- چۈشمەك
تۇش تەڭ تەڭ- تۇش
تۇرانی تەڭداشسىز، ئاز
تۇغا تۇغرايدىغان
تۇشى تۇغما
تۇش تۇيالى، چىشى
تۇرگۈز- تىرىلدۈرمەك

د

داد ئىناق ئادالەت ۋە ھەققا-
دا دىيەت
دۇرۇد سالام، سالات
دىرەڭسىز كېچىكمەي، تۇرمايلا

ئە

ئەدەر- ئىزدەمەك
ئەدىز چول، جەزىرە
ئەدىز ئىگىز
ئەدگۈ ياخشى
ئەدلە- تېرىماق
ئەسەل ھەسەل
ئەردەم ياخشىلىق، ئەردەم
ئەرەن ئەر، ئادەم
ئەرسىگ قەھرىمان، يۈرەك-
ئەرى لىك
ئەرد- ھەرە
ئەرىكلىك ئېرىمەك
ئەرىكلىك ھاكىم، ھۆكۈمدار

ئەۋر- ئورنىمەك
ئەڭ يۈز
ئەگىر- ياخشى كۆرمەك
ئەلىگ قول، ئىلىك
ئەلىگ تۇتتاچى قولىدىن تۇتقۇچى،
ئەم يېتەكچى
ئەم داۋا، شىپا
ئەمەل تاما قىلىش
ئەمەل قود- ئەمەل قىلىشى قوي-
ئەمگەك ماق
چاپا

ج

جاھ ئىقبال
جەماد بارلىق، جىمى

چ

چال- يەرگە ئۇرماق، يەر-
گە تاشلىماق
چوزۇك كېرەكسىز
چۈز ئەتلەس زەرلىك ئەتلەس
چىغايلىق يوقسۇللۇق

خ

خالىق ئاللا
خىرەد ئەقىل، پەم- پارا-
سەت
خىقد ئۈچمەنلىك

ھ

ھەبىپ پەيغەمبەر
ھەرىسلىق ئاچكوزلۇك
ھەزل سوز-چۈچەك، ھەزل
ھەلىم يۇمشاق
ھەمد مەدھىيە

ئو (o)

ئوپراق كىيىم، تون
ئوتالا- داۋالىماق
ئوتۇن ئەخمەق، دوت
ئوقلا- ئۇرماق، ئاتماق
ئوك ئالدى، ئىلگىرى
ئوك قىسمەت
ئول ① ئۇ ②- دۇر- تۇر

ئو (e)

ئود ۋاقىت، پەيت
ئوچۇكتۇر- ئوچۇكتۇرمەك،
ئازاپلىماق
ئورتە- كۈزەتمەك
ئورۇڭ ئاق
ئوكۇش كوپ، چىق
ئوكۇنچ پۇشايمان، ئوكۇ-
ئوش
ئوك- مەدھىيىلىمەك،
ماختماق
ئوكىد مەدھىيە، كۆي

ئوگرەت- ئۈگەتمەك
ئوگۇ- مەدھىيىلىمەك،
ماختماق
ئوگۇت مەدھىيە، ماختاش

س

سارىغۇ كېپەنلىك
ساقىن- ① ھەزەر قىلماق،
ئېھتىيات قىلماق؛
② ئويلىماق
ساغ ساق، جەۋھەر
سال- ئۇرماق، تاشلىماق
سالىد- كەزمەك
سان تەن، بەدەن
سان- ئويلىماق
سەبىرئىت- سەۋرى قىلماق
سەپەد سوۋەت
سەخا سېخى، مەرت
سەخاۋەت مەرتلىك
سەھۇ سەۋەنلىك
سەر- سەۋىر قىلماق، چە-
دىماق
سەزا مۇناسىپ، ماس
سەۋىل- ئىززەتكە ئېرىشمەك
سەۋىد- سۇيۇتمەك
سەقالىغ ساپ ھاۋالىق
سەفە تەنتەك، زەئىپ
سەلابەت غەيرەت- شىجائەت
سەلىم لىلا

سەماھەت	ئالجاناپلىق
سەنا	مەدھىيە، كۈي
سوك	① سول؛ ② ئارقا
سوزۇك	ساپ
سوكۇل	قاغشقا قالماق
سوكۇنچ	ئاھانەت، تىل
سۇق	ئاچكۈز
سۇچۇگ	تاتلىق
سە	سۇنماق
سەم	كۈمۈش
ش	
شەھد	ھەسەل
شەرر	يامان، ئەسكى
ر	
راز	سر
رەئىيەت	رەئىيە، يوقسۇل
رەنچ	زەھمەت، رەنچ
رەقس	ئويۇن
رۇز	كۈن
رۇزگار	دەۋر، زامان، كۈن
رىبات	دەك، ساراي
رىققان	① يۇمشاق؛ ② چىن
رىيا	ساقىلىق
ز	
زىكر	ئەسكە ئېلىش، سوزلەش

زىنھار	ئېھتىيات قىلىش، ئوتۇنۇش
ۋ	
ۋەرەۋ	تەقۋادارلىق
ۋەبال	گۇنا، ئۇۋال
ۋۇددى	سۈيگۈ، مۇھەببەت
ئۇ (u)	
ئۇد	ماسلاشماق
ئۇدۋان	دۈشمەنلىك، ئوچ
ئۇدۇد	مەنلىك
ئۇچۇر	ئويغانماق
ئۇسان	كېرەكسىز، يامان
	زېرىكمەك، ۋاز كەچمەك
ئۇسلان	رۇسلانماق، تۈزد
ئۇزاق	
ئۇۋۇت	بۇرۇن، ئىلگىرى
ئۇقۇش	ئۇيات، ئىزا
ئۇيا	ئەقىل، زېھىن
ئۇغان	قېرىنداش، تۇققان
ئۇل	خۇدا، ئاللا
ئۇلا	ئاساس، ئۇل
ئۇلا	ئازاپلانماق
ئۇلامسىز	باغلىماق، يېپىشماق
ئۇم	مىسكىن، تايانچسىز
	ئۈمىت قىلىش، كۈتۈش

ئۈمىنچ	ئۈمىت
ئۇن	ئىمكانىيەتنىڭ
	بارىچە دىگەن مەنىدە
ئۇ (ü)	
ئۇچۇنچ	ئۇچىنچى
ف	
فارغ	ھالاۋەت، ھۇزۇر
فەرەخ	شاتلىق
فۇتۇۋۇت	مەرتلىك
ق	
قاتىغ	چىڭ، مەھكەم
قاتىغلىق	قاتتىق
	قىيىنچىلىق، پالا
قاتلان	كەت
قاچ	ئىشلىمەك
قاچان	بىر ئاز
قارا باش	ھىچقاچان
قازغان	دەدەك
قاۋى	تىرىشماق
قالى	قاۋۇل، كۈچلۈك
قالىق	ئەگەر، مۇبادا
قامۇغ	ئاسمان، كوك
قانى	بارلىق، ھەممە قېنى

قود	قويماق
قودقىلىق	كەمتەرلىك
قوجا	قېرى
قىز	ناھايىتى ئاز كورۇ
	لىدىغان، قىس
ك	
كەد	بەك، ياخشى
كەدە	كەيمەك
كەدىم	كىيىم
كەچ	ئوتىمەك
كەسۈكلۈگى	كېسكىلىك، كېسەل
	گەن
كەرەم	كەڭ قوساق
كەزلە	بەتلىمەك، توغرىدە
	لىماق
كەمش	يەرگە ئۇرماق، كۈممەك
كورك	زىننەت
كوركلۇگى	چىرايلىق
كوزلە	ساقلىماق
كوك	يىلتىز، مەنبە، پۇشت
كوگز	مەيدە، كوكس
كونى	راستچىل، سادىق
كونىلىك	راستچىللىق
كۈدەز	ئاسرىماق، مۇھاپىزەت قىلماق
كۈستاخ	بىئەدەپ

كۈسە - ئارزۇ قىلماق،

ئۈمىت قىلماق

كۈلچىرە - كۈلۈمسىرىمەك

كىدىن كېيىن

كېچە - كېچىكمەك

كىرتۇ - ھەقىقىي، پۇختا،

سادىق

كىگرۇ - كەڭرى

ئى

ئىد - ئىيتماق

ئىد - ئەۋەتمەك، يوللىماق

ئىدى - ئىگە

ئىدە - ئەيىپلىمەك

ئىتاپ - ئەيىپلەش

ئىجابەت - قوبۇل قىلىش

ئىس (ئىش) - ھەمرا، سەپداش

ئىسىز - ئىست

ئىسىز - ئاچار، يامان

ئىزا - چاچا، دەرت

ئىۋ - ئالدىرىماق

ئىكى - ئىككى

ئىككىچ - ئىككىنچى، ئىككىنە

ئىگە - چىلەپ، قايتىدىن

ئىگ - ئاغرىق، كېسەل

ئىل - خەلق، ئەل

ئىنانە - ئىشەنمەك

ئىنانچلىق - ئىشەنچلىك

ئىنچ - راھەت

ي

ياشۇ - يوشۇرۇن

يارى - كۈچ، قۇۋۋەت

يارىن - ئەتە

ياز - ئاچماق

يازۇق - گۇنا، ئەيىپ

يازۇقلۇق - گۇناللىق، ئەيىپكار

ياقىن - ھەقىقەت، راستىنلا

ياقىن - يېقىن

ياڭشا - كۆپ سۆزلىمەك،

مەمەدانلىق قىلماق

يى - ياز

ياغ - دۈشمەن

ياغان - پىل

يالىڭ - يالغۇز

يالىنلا - لاۋۇلدىماق

يانۇت - جاۋاپ، قايتىدىن،

جاۋابەن

يوقلا - يۇقۇرىلماق، ئۆز -

لىمەك

يۈزچى - ئىككى يۈزلىمىچى

يۈل - قۇتقۇزماق، تارتىماق

يىد - ھىد، يۇراق

يىتتە - يەتكۈزۈمەك

يىرىلە - ئۈزۈلمەك

يىقىلغ - يىقىلغان

يىغە - توسماق، يىغماق

يىگ - ياخشى

يىل

يىمە

يىندە - ئىزدىمەك

غ

غادر - غەدىر، ۋاپاسىز

غەرپ - يات، غېرىپ

غەلەت - خاتا

گ

گەنج - غەزىنە، بايلىق

گۈزىنلە - ئېتىۋارى ئاشماق

ل

لەئىن - لەنەت

لىباس - تون

م

مەجاز - جالىشىش

مەجد - شەرەپ

مەدەن - ئوچاق، مەنبە

شامال، يەل

يەنە

ئىزدىمەك

مەزەھ

مەۋائىز

مەكارىم

مەلامەت

مەلىك

مۇشقىق

مۇقىر

مۇرۇۋۇت

مىھنەت

مازاق، سوز -

چۈچەك

نەسبەت

كەڭ قوساق، ھەرت،

ئالجاناپ

ئەيىپلەش

ھۆكۈمدار، ئاللا

شەپقەتلىك

ئىقرار، ئىشىنىش

ئادەمگەرچىلىك،

ئىنسانىيەتچىلىك

چاچا، جەۋىر

ن

نەچە

قانداقمۇ، قانداق

قىلىپ

نەمە كېرەك

ئىسىل، ئاجايىپ

نوۋەت

شەيئى، نەرسە

نەمىشقا

نەرەك

نەۋادىر

نەۋبەت

نەك

نەلۈك